Nr. 3—4. 1—15 Februarie 1914. Anul VIII.

REVISTA TEOLOGICĂ

ORGAN PENTRU ŞTIINŢA ŞI VIEAŢA BISERICEASCĂ.

— APARE DE DOUĂ ORI PE LUNĂ. —

REDACTORI:

Dr. NICOLAE BĂLAN şi Dr. SILVIU DRAGOMIR.

CUPRINSUL:

Sibiiu, 1914.
Tipografia arhidiecezană.

Redacţia şi Administraţia:
SIBIIU, Strada Reissenfels Nr. 11.

Anul VIII. 1 Februarie — 15 Februarie, 1914. Nr. 3—4.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 10 cor.; pe o jumăt. de an 5 cor. — Pentru România 12 Lei.
Un număr 50 fil.

LIPSA CONCORDATULUI DINTRE BISERICĂ ȘI STAT IN FRANCIA.

Nici zece ani n'au trecut dela ruperea relațiunilor dintre Biserică și Stat la sora noastră latină de peste Rin, și din nou începe a se pune întrebarea și a se discutà dacă nu ar fi potrivit să se înceapă din nou relațiunile rupte.

Intrebarea aceasta nu e pusă de noi, care, ca străini, poate nu înțelegem drept lucrurile din Francia, ci e pusă chiar de Francezi. A pus-o un membru important al baronului parizian, advocatul Jacques Bonzon, în revista sa *Libertatea opiniunii*, și a publicat apoi răspunsurile primite sub titlul: *E nevoie de un Concordat nou? (Faut-il un nouveau Concordat?* — Editura societății *Presse française*, rue Servandoni, Paris).

Intrebarea cuprinde două părți. Advocatul Bonzon întreabă, dacă nu ar fi bine să se reînființeze ambasada franceză de pe lîngă Vatican, și apoi dacă n'ar trebuì să se deà comunelor dreptul de a subvenționà cultul preferat de ele, și chiar mai multe culte dacă doresc.

Răspunsurile venite dela bărbați din tabere foarte deosebite se pronunță aproape toate afirmativ la prima întrebare: să se reînființeze ambasada franceză de pe lîngă Vatican. La a doua întrebare însă aproape toți sînt contra.

La idea lui Bonzon, dacă Statul laic n'ar aveà cumva să se teamă că se va scufundà sub puterea catolică, cei mai mulți răspund că nu e nimic de temut. Cei de părere contrară, precum senatorul Maxime Lecomte, spun că «trebuie să avem încredere în libertate» și că nu e nimic de blamat și nimic esențial de schimbat în legea dela 1905.

Bonzon exprimă însă nu numai temeri pe care le supune la discuțiunea altora, ci și constatări și temeri ale lui proprii, care pentru dînsul au tăria unui fapt definitiv. El e de părere anume

că, dela legea separaţiunii, Statul laic a slăbit, şi dacă acum se gîndeşte el la un nou concordat sau la o formă de împăcare între Stat şi Biserică, nu e pentru Biserică, ci din interesul Statului, deoarece e muncit de temeri şi îngrijorare pentru tăria şi viitorul lui.

Aşa pusă chestiunea, adecă din punctul de vedere al trebuinţelor Statului, preoţii catolici Naudet şi Briand declară legătura dintre Stat şi Biserică cu neputinţă de primit de autoritatea papală şi de orice adevărat catolic. Ei cer motive de ordin bisericesc, nu numai ale Statului, pentrucă preoţii niciodată n'au fost mai lipsiţi de libertate şi mai robiţi decît sub regimul vechiului concordat; pe cînd astăzi, avînd a se supune numai Papii, capul lor legiuit, se supun mult mai bucuros.

Mathiez, liber-cugetător extrem şi profesor la facultatea de litere din Besançon, a criticat în răspunsul său legea dela 1905, pe motivul că ea asigură numai catolicilor folosirea clădirilor care au servit cultului catolic. El cere «să se facă Separaţiunea şi în suflete şi să se înceapă iar, cu mai multă vioiciune, lupta omului împotriva vrăjitorului», cum numeşte el pe preotul catolic.

In sfîrşit, dintre protestanţi, decanul Vaucher şi pastorul Benjamin Couve se arată favorabili ideei de a se începe un concordat nou. In separaţiunea Bisericii de Stat ei nu văd un principiu, şi nici în unirea lor un «adulter». Ei deplîng mai degrabă pornirea societăţii laice de azi de a trece cu vederea existenţa sau cel puţin însemnătatea faptului religios. Legea dela 1905, spun ei, n'a *favorizat* în destul sentimentul religios. Deci protestanţii fac deosebire între formă şi spirit, între aparatul totdeauna perfectibil al unei legi şi între vieaţa interioară care o caracterizează cu adevărat. Un concordat sau o lege oarecare de natură a asigurà bisericilor o situaţiune oficială, ca şi şcoalelor, o lege care să *cinstească* sentimentul religios, — acesta e mai mult sau mai puţin visul protestanţilor francezi.

Dacă stăm acuma şi ne întrebăm: De ce această schimbare în spirite după un timp atît de scurt? de ce începe a-şi face drum ideia că nişte raporturi de înţelegere trebuie să se lege între Vatican şi Statul francez? — cred că explicaţiunea nu e prea grea, cu toată părerea pe care o aveau mulţi că de acum înainte în actul Separaţiunii avem a face cu un fapt definitiv.

Mai întîi trebuie ştiut că starea de ignorare în care Statul francez s'a pus faţă de Biserica romano-catolică nu poate rămîneà la infinit în starea aceasta, pentru simplul motiv că nu e o stare firească. Intr'adevăr, un Stat trebuie să aibă ca problemă a sa regularea şi organizarea tuturor factorilor existenţi într'însul, pentruca vieaţa tuturor să fie cît mai bine asigurată şi mai exact

pusă pe calea unei desvoltări și progres firesc. Nu e o politică durabilă și sănătoasă aceea de a te face că ignorezi unii factori care există în sinul tău, cînd totuși ei trăesc în chip netăgăduit în corpul Statului și, mărturisit ori nemărturisit, influențează în chip vizibil vieața lui. Acești factori (în cazul nostru factorul religios) nu vor puteà fi trecuți cu vederea pînă la infinit. Ei își vor face simțit efectul lor și dela o vreme va trebuì să te explici cu ei.

Asta și este ceeace crede advocatul Bonzon. Poți numì pe preot «vrăjitor», cum face profesorul liber-cugetător Mathiez, faptul e că el există. Și există pentru marea majoritate a unui popor, și oricît ai voì să-l ignorezi, influența lui se va simțì.

Par'că a fost altfel la începutul existenței Bisericii!... Ea a început a trăì într'un regim de separațiune față de Statul roman. Cine a pus pe Stat să declare biserica dominantă, s'o ia ca ajutătoare la îndeplinirea problemelor sale, cu un cuvînt să se înfrățească cu ea și să ducă o vieață comună?... Faptul că biserica există și-și făceà tot mai simțit efectul ei. Ar fi fost spre paguba Statului dacă el s'ar fi făcut înainte că n'o observă. Căci tot spiritul public se schimbase pe încetul. Oamenii erau creștini și nu se mai învoiau cu formele vieții păgînești, iar dacă erau siliți să se împace cu ele, mai de grabă se lepădau de servicii în Stat, de participarea la vieața publică. Și cu aceasta erà păgubit însuși Statul, pentrucă cei mai buni din cetățeni se țineau departe de vieața țării și deci nu contribuiau cu puterile lor la susținerea ei. De aici trebuința de a primì biserica drept un factor însemnat în organizarea Statului, — și astfel Statul deveni creștin.

Dacă acum se arată în Francia simptome că spiritele se pornesc spre o nouă judecată în ceiace privește atitudinea Statului față de biserică, înseamnă că din nou se verifică faptul petrecut la începutul creștinismului și că politica de ignorare a forțelor care există într'o țară nu e din cele mai bune. Vrînd nevrînd, în îndeplinirea funcțiunilor tale te întîlnești și cu «vrăjitorul» și cu sentimentul religios, care nu se poate desființà.

Aceasta o și spune Bonzon și de aceea recomandă el că singura politică bună e de a onorà pe «vrăjitor» și a-l cîștigà pentru cauza libertății. El declară că autoritatea pontificală, din punct de vedere teoretic, nu poate încheià legături cu Statul laic, dar dacă acesta cel puțin ar luà față de biserică o atitudine de «necredință afectuoasă» (expresiunea e a lui Bonzon), prin mijlocul unui concordat sau al oricărui alt tratat, și ar ajunge să despartă valoarea socială a sentimentului religios de formele lui bisericești, problema raporturilor dintre biserică și Statul modern

s'ar apropià de o soluţiune statornică. In tot cazul, nu se va ajunge niciodată la acest rezultat prin legi de neîncredere, de luptă sau de separaţiune absolută. Cel puţin pînă astăzi, nu s'a ajuns în Francia la acest rezultat.

Pînă acum impresiunea publică este, că prin eliminarea bisericii Statul laic nu numai n'a câştigat nimic, ci chiar a şi slăbit. Combătînd biserica, nu ea va pierde, ci tot Statul. Biserica, în orice caz, se va întărì şi va ieşì triumfătoare.

Acestea sînt părerile lui Bonzon şi ale altora ca dânsul. Ele surprind prin noutatea lor, şi de aceea merită toată atenţiunea, şi cu atît mai mult, cu cît nu vin dela oamenii bisericii, ci dela ai Statului laic pentru Statul laic.

Curînd s'au schimbat părerile, şi e de sperat că ele se vor înmulţì în sensul lui Bonzon!...

Arhim. *Scriban.*

BOGOMILISMUL LA ROMÂNI.

— Defectele esenţiale ale ipotezei bogomiliste. —

Ipoteza despre influenţa bogomilică printre Românii din nordul Dunării e foarte lipsită de temeiuri.

Mărturiile invocate până acum de «bogomiliştii» români — mărturii *externe* sau culese din istorie, dar mai ales mărturiile *interne* sau acele, cari sunt scoase, o parte, din vechile monumente de limbă românească şi din domeniul vieţii poporului nostru, — nu sunt susţinute printr'un studiu critic; deaceea ele ori nu dovedesc ceeace se afirmă, ori, de multeori dovedesc contrarul.

In articolul de faţă vom face, d'abià în termini generali numai, câteva reflexiuni nepretenţioase cu privire la ipoteza bogomilistă.

Premitem, că «bogomiliştii» români trebuià să ne fi dat răspunsuri mai deaproape, trecute prin cercetări critice, cu privire la următoarele întrebări cardinale: când — în care veac, — de unde, pe unde, prin concursul căror factori şi împrejurări a întrat bogomilismul pe pământul românesc din nordul Dunării; sub ce numire specifică s'a aşezat şi a sustat aici, şi: unde să-i fi fost centrul de aşezare şi de propagandă?

Istoria noastră culturală n'a primit răspunsuri precise şi critice la acest chestionar.

Când să se fi strecurat bogomilismul printre Români? La această întrebare chiar B. P. Hasdeu, fondatorul ipotezei, în butul studiului său vast şi a erudiţiei sale, dă numai un răspuns ţinut în terminii cei mai generali: «Dela 950 până la 1650... a *putut(!)* să exercite bogomilismul o influinţă *oarecare* (numai: oarecare?!) mai mare sau mai mică, *dar totdeauna directă*, asupra învecinaţilor români».[1]

Indicaţiunea aceasta de timp e atât de vagă încât nu poate fi luată mai deloc în serios. Aceasta o recunoaşte şi însuşi B. P. H, când, la o distanţă de câteva pagini numai, în lipsă de dovezi sigure a dat numai de «indicii, oarecari *motive de bănuială* despre trecerea» propagandei bogomilice «în Dacia-Traiană».[2]

Tot astfel ne-au rămas datori cu răspunsul la această întrebare şi ceialalţi cercetători ai trecutului nostru, cari s'au ocupat după Hasdeu, mai mult incidental — în cursul altor studii — de chestia bogomilismului românesc.[3]

Nu mai puţin ni-a rămas dator şi d-l I. Ieşan, care într'o lucrare foarte vastă, de peste 800 pagini, nu a putut să precizeze mai deaproape timpul furişării bogomilismului la Români din stânga Dunării.

Bogomiliştii români n'au statorit prin cercetările lor nici aceea, că *de unde* şi *pe unde*, şi prin concursul căror *factori şi împrejurări* să fi trecut bogomilismul dincoace de Dunăre.

Întâi de toate nu s'a statorit nici măcar atâta, care este propriu zisa şi indiscutabila patrie a bogomilismului.

După Hasdeu, bogomilismul născut în Persia, renăscut în «Bulgaria», a «crescut poate chiar în România».[4] Alţii însă, răzimaţi pe mărturia istoricului bizantin G. Cedrenos, pun vatra sau patria bogomilismului în Macedonia.[5]

Hasdeu a mers pe urma cercetărilor provenite dela autori slavi, ca C. Jireček: Geschichte der Bulgaren, cari ţin că erezia pauliciană s'a desvoltat în erezie a bogomililor pe pământul Bulgariei; pe când ceialalţi cercetători ai chestiunei, cari merg pe urma afirmaţiunei lui G. Cedrenos, vor ca bogomilismul să-l pună în legătură cu Macedonia şi în deosebi cu elementul românesc de acolo.

---

[1] Cuv din bătrâni II. 259.

[2] O. c. II. 251.

[3] Mai ales: Dr I G Sbiera în mai multe studii ale sale, rezumate din punctul de vedere al ipotezei de sub întrebare, in: Contribuiri p. Istoria Românilor. Cernăuţi. 1906. — Apoi Dr M Gaster: Literatura poporană română.

[4] O. c II. 248.

[5] Dr. I. G. Sbiera: Contribuiri... pag. 342. De această părere e şi d-l I Ieşan. (o c. pag. 681)

In scurt: din cele două tabere protivnice pe terenul acestor cercetări nu şi-au spus nici una cuvântul definitiv în chestie. Din cauza aceasta, cât pentru noi, ne pronunţăm mai mult pe lângă ceice sunt pentru originea *slavică* a bogomilismului balcanic.

Tot astfel n'avem stabiliri precise: *pe unde* şi prin ce concurs să fi străbătut bogomilismul dincoace de Dunăre.

După Hasdeu, el n'aveà să *treacă*, din data ce ar fi crescut chiar în România. Dar afirmaţiunea aceasta nu e verificată până acum prin mărturii istorice. Prin urmare rămâne să ţinem la originea transdunăreană a bogomilismului.

De peste Dunăre a putut el să treacă ori din Bulgaria, ori din Macedonia.

Dacă bogomilismul ar fi venit din Bulgaria, el aveà, înainte de toate, o cale relativ foarte scurtă până în România de azi şi de acolo până în regatul ungar. Prin urmare, în acest caz, e foarte firesc să se presupună, că — mai ales având românii şi legături *ierarhice* cu biserica bulgară — influenţa bogomilică să se fi putut remarcà în istorie cât mai bine, *dacă* adecă ea de fapt ar fi avut proporţii de luat în seamă.

Iar dacă erezia numită ar fi pornit din Macedonia, aveà o cale mult mai lungă de făcut şi împreunată cu mari dificultăţi, având să treacă până la noi, ori peste Bulgaria ori peste Sârbia, sau poate chiar peste Bosnia devenită mai apoi vatră a bogomilismului bosniac. In cazul prim, influenţa respectivă ar fi întrat în Ardeal, — patria monumentelor literare, cari se pretind a dovedì bogomilismul printre Români — peste vechia Muntenie, iar în cazul al doilea peste părţile banatico-ungurene locuite de Români.

Dintre «bogomiliştii» români deabià dl Ieşan s'a încercat să arate mai deaproape drumul ţinut de bogomili — din Macedonia — până la Românii din regatul ungar, şi anume peste Serbia,[1] — deci: drumul cel mai lung şi mai dificil dintre cele două remarcate mai sus ca posibile. Dar dovezi pentru confirmarea acestei aserţiuni, şi despre timpul trecerii acesteia, — nu ne prezintă, ceeace ar fi de interes, din data ce e ştiut, că, cel puţin sub o durată destul de lungă, bogomilismul a fost luat la goană şi exterminat din Serbia sub dinastia Nemanja.[2]

Tot astfel au fost lăsaţi necunoscuţi *factorii şi împrejurările*, prin cari să se fi propagat la noi bogomilismul slavilor balcanici.

---

[1] I. Ieşan: o. c. 771.

[2] Jireček: l. c. (trad. magh.)

Din acest punct de vedere erà necesar să se fi dovedit prin cercetări neîndoioase, nu numai motivele, pentru cari bogomilii şi-au părăsit vechile locuri părinteşti spre a luà lumea în cap, ci *mai ales* aceea, că: cine a predicat bogomilismul printre noi? ce factori puteau determinà apropierea Românilor de această predică atunci, când noi, ca biserică aveam legături şi vechi tradiţii comune cu biserica oficială a slavilor sudici, care, şi ea îşi dădeà toată silinţa — alăturea de puterea de stat — să suprime aceea erezie?..

In cercetările de până acum ale bogomiliştilor români s'au indicat mai cu seamă numai motivele de silă — persecuţiile politice şi religioase — pentruca bogomilii să-şi părăsească vetrile străbune. Dar au fost accentuate şi împrejurări de acelea, prin cari se pot numai *admite* — dar nu şi dovedì — o influinţă bogomilică printre Români.

Astfel B. P. Hasdeu reliefează[1] «*cunoscuta toleranţă a clerului român*, care se prefăceà (?) că nu vede abaterile celea mărunte (?) iar în parte ***ignoranţa** dogmatologică* a acestui cler, carea nu-i permiteà a stabilì o distincţiune precisă între credendum şi non credendum».

Opinia aceasta, întâi de toate, conţine o mare «peatră de sminteală»: două subiecte — toleranţa şi ignoranţa — cari se eschid, -- mai mult decât ce s'ar sprijinì, — şi sub raportul logic şi mai ales sub cel moral. «Toleranţa» involvă în sine o cunoaştere şi astfel ignoranţa stă la opusul extrem al gândirii logice în raport cu toleranţa. Ori, dacă admitem ignoranţa, ca principiu în orientarea dogmatologică a clerului românesc din trecut, în asemenea caz n'avem dreptul logic de a vorbì în aceeaş legătură a vorbii şi de toleranţă, mai ales religioasă.

Dar B. P. H., ca să poată ajunge la construirea acestei opinii din cele două elemente, al «toleranţei» şi al «ignoranţei», şi-a făcut o punte, uşor de spulberat, între cele două extreme logice şi mai ales dogmatologice. Această punte ar fi să fie o nouă opinie emisă de B. P. H în sensul, că profesiunea bogomilică ar constà numai în nişte «abateri mărunte» faţă de doctrina pură bisericească. Noi, la vremea sa, vom pune în paralelă ambele doctrine şi practicele religioase, cu care ocazie va fi evidentă afirmaţia noastră că bogomilismul, ca doctrină şi ca practică religioasă, nu se puteau confundà nici chiar în mintea vechiului şi neînvăţatului nostru cler.

Toţi ceice s'au ocupat, incindental sau chiar dinadins, de chestiunea bogomilismului printre români, merg necondiţionat

[1] O. c. II. 259.

pe urmele lui B. P. H, gata chiar să jure pe opinia arătată a dânsului. Intre ei deabià se mai găsesc, cei mai luminaţi numai, cari să adaugă o nouă pietricică la artificiala clădire a ipotezei bogomilice. Astfel d-l Iorga atinge lipsa de păstorire sufletească la Români[1] pentruca mai apoi[2] să ne spună, despre poveşti bogomilice aduse de preoţi bulgari printre români şi despre legea de entuziasm şi de suferinţă[3] a bogomililor, care lege nu puteà să nu placă Românilor robi unui trai plin de suferinţe. Şi nu micşorând, o spunem, că mult ni-ar fi plăcut să aflăm, măcar altundeva, indicaţii mai deaproape în scrisul dlui N. Iorga pentru confirmarea acestei afirmaţiuni.

Astfel se construeşte zilnic, mai departe ipoteza unui bogomilism printre Români, *din posibilităţi şi nu prin dovezi istorice.* Tragem aceasta linie demarcativă şi apoi mergem mai departe.

Dacă printre Românii din stânga Dunării ar fi existat vr'un bogomilism notoric şi influent ar trebuì să-l tradeze şi o *numire specifică,* pe care s'o fi adoptat secta bogomilă la Românii aceştia s'au s'o fi dat de gol altcineva din afară: istoria. Dar o atare numire nu ne este cunoscută.

Câţi «bogomilişti» români mai de seamă s'au ocupat cu chestia influenţei acestei erezii printre Români, aproape fiecare dă sectarilor câte-o numire deosebită. B. P. H. le zice consecvent «bogomili», Dr. I. G. Sbiera «paulicieni», iar I. Ieşan «paterenei»[4]. Şi d'abià cest din urmă, d-l I. Ieşan crede, a fi cu temeiu, ca pe «sectarii români din Carpaţi», cari ar aveà un fel propriu de a fi[5], să i înfăţişeze sub numirea specifică de «oameni buni», dar şi de «paulicieni»[6]. Ba d-l I. Ieşan pretinde a şti bine că bogomilii se numiau între olaltă «oameni buni»; că alocuţia Românului de «oameni buni» s'ar reduce la bogomili;[7] că chiar cuvântul «bogomil» e numai o traducere incorectă a românescului «oameni buni»[8] ba şi terminul bogomilic de «babun» ar fi numai o derivaţie slavă stricată din românescul «oameni buni»[9].

[1] N. Iorga: Ist. lit. relig. pag. 19.

[2] N. Iorga: Ist. Bis. Rom. I. 756

[3] N. Iorga: o. c. I. 76. — Bogomilismul, duşman al bogăţiei, al puterii, al trufiei popilor, al sărbătorilor în cari vedeà deopotrivă momeli ale dracului, bogomilismul trist, chinuit, superstiţios, lege a celor mai umili şi mai nenorociţi dintre oameni, cari prin acest eres întunecat se simţiau mai sus, mai aproape de Dumnezeu, *a trebuit să câştige* mai ales pe acei Români cari aveau mai multe de îndurat. Ist. lit. relig. 20.

[4] I. Ieşan: O. c.: dela deasa recitare a Rugăciunii domneşti «*Pater* noster».

[5] O. c. 828.

[6] O. c. 691.

[7] O. c. 682 etc. De aceeaş părere erà şi B. P. Hasdeu şi mai e d-l Dr. I. G. Sbiera.

[8] o. c. 682.

[9] O. c. 771.

...Dar nici la d-l I. Ieşan, în opul său de peste 800 pagini, nici la alţi «bogomilişti» premergători n'am găsit temeiuri de admis pentru confirmarea ipotezei, nici din punctul de vedere al numirii date sectarilor bogomili de printre Români. Din contră, chestiunea numirii, de care vorbim, se poate verificà mai temeinic dintr'un punct de vedere — antibogomilic sau creştin, la care vom revenì separat.

Pe bogomiliştii noştri îi mai întrebăm: unde sunt mărturiile despre *centrele bogomilice de organizaţie şi de propagandă*, cunoscute istoriei?

Noi ştim, că bogomilismul, în toate ţările orientale şi apusene, pe unde tocmai ajunsese a se afirmà, aveà centre organizate şi răsunà istoria de martirajul acestor eretici, cunoscuţi sub deosebite numiri.

In Tracia — ne spune Hasdeu[1] — bogomilii aveau dejà în veacul al zecelea şase centre bisericeşti.

D-l I. Ieşan ştie să ne spună, că pe vremea imperiului româno-bulgar, secta aceasta aveà 16 episcopate, din cari 3 în Franţa, 7 în Italia de nord, iar 6 în Balcanul întreg. D-l I. ne arată şi sediile acestor centre organizate, punându-le pe toate pe malul *drept* al Dunării.[2] Ba ştie şi de alte centre de ale ereziei, cari erau situate prin Achaja şi în Azia-mică,[3] dar nici un bogomilist român — nici d-l I. Ieşan, nici altcineva — nu ne ştie numì *nici măcar un singur centru* de acest fel pe malul stâng al Dunării.

Dr. G. C.

F. Thomas.

CHESTIUNI VITALE.

XIV.

Om sau maşină?

Determinismul, departe de a fi negarea libertăţii morale, dimpotrivă e o condiţie necesară a ei, cum şi a tuturor celorlalte manifestări. Cl. Bernard.

Incepând acest subiect, ţinem să spunem că nu ne gândim să-l tratăm din punct de vedere social, nici nu vom vorbì acì de acei nenorociţi de ambe sexe, pe cari civilizaţia noastră modernă tinde să-i aducă în stare de maşini, şi cari, în urma unui salar insuficient şi a unei creşteri de muncă perpetuă pier

---

[1] O. c. II. 250 (după C. Jireček: Gsch. der Bulgaren: 155, 174 şi 175).
[2] I. Ieşan: o. c. 768.
[3] O. c. 770.

uzându-şi trupul şi spiritul înainte de a ajunge la o vârstă mijlocie. Câtă vreme un lucrător nu va câştigà îndeajuns pentru a-şi întreţineà întreaga lui familie, câtă vreme mama, spre a completà câştigul bărbatului, va fi silită să-şi părăsească copiii ca să se ducă în atelier, datoria oamenilor cinstiţi va fi să protesteze cu tărie şi să lucreze la regenerarea socială, mai ales dacă ei au totul din belşug.

Insă nu subiectul acesta îl vom tratà noi, ci am vrea să luăm chestiunea mai de sus, s'o reducem la principiu, lăsând apoi fiecăruia grija de a trage din ea urmările practice.

In zilele noastre, trebuie să mărturisim că pentru mulţi savanţi, titlurile de nobleţă ale rasei omeneşti s'au scoborît în chip cu totul curios. Altădată, omul credeà că a ieşit din Dumnezeu, direct din *coapsa lui Jupiter*, fiu adevărat al zeilor. Chiar şi azi în Indii, castele îşi atribuesc originea lor diferitelor părţi din corpul zeităţii. Brahma vine din gura lui Dumnezeu; Cşatria din braţul, Vaisya din coapsa şi Sudra din piciorul lui.

In ţările noastre civilizate s'a schimbat. Savanţii noştri ne-au învăţat, acum vreo 30 de ani, că ne tragem din animal şi în deosebi din maimuţă, nu fiindcă ea e cel mai urît animal — numai cei răi ar puteà crede aşa ceva — ci pentrucă cu ea seamănă în mai mult... anatomiceşte vorbind. Mi-aduc aminte că am văzut în cabinetul de lucru al unuia din savanţii noştri profesori o fotografie mare de maimuţă pusă în ramă şi aşezată în părete: vreun strămoş de elită, fără îndoială. Aceiaşi profesori ne-au învăţat să zicem chimpanzeului sau urangutanului din cuşcă, tatamare şi mama-mare, căci — să nu fie cu supărare sexului frumos — originea noastră din maimuţă e tot atât de reală în privinţa tatălui ca şi a mamei.

Teoria aceasta, dacă se va puteà dovedì odată cu siguranţă, ceeace e foarte posibil, întrucât mă priveşte pe mine, mă lasă cu totul indiferent. Să tot aibă animalele legături de rudenie cu omul, eu cel puţin nu mă simt de loc maimuţă, nici cetitorii mei, cred, şi cu atât mai puţin savanţii noştri! Fie că lutul din care am fost frământat vine direct din pământ, fie că a trecut printr'o serie de trepte intermediare din ce în ce mai desvoltate, mie tot una mi-e. Dar Vă rog! Să nu mergeţi mai departe şi, sub pretext de ştiinţă, să veniţi şi să ne demonstraţi că suntem maşini şi nimic mai mult. Insă unul din rezultatele ştiinţei moderne acesta e. Ea a făcut descoperirea splendidă că omul, care se credeà fiu al zeilor, nu e decât o simplă roată, care face parte dintr'un vast angrenaj care se învârteşte vrând nevrând, fără să-şi dea seama chiar. Să tot protesteze, dar trebuie să ştie că numai orgoliul lui l-a făcut să creadă că e liber şi de origină divină.

Partea nostimă e că omul a ajuns acì în momentul celor mai minunate descoperiri, în clipa când păreà că a ajuns punctul culminant al culturii ştiinţifice. Erà nevoie oare să lucreze, să studieze şi să-şi bată capul atât de mult, dacă erà vorba să ajungă la un rezultat atât de ridicul? Dacă-i aşa, să lăsăm pe sălbatici cu iluziile lor şi să nu le aducem o civilizaţie atât de amăgitoare.

Şi vreţi să ştiţi cum au ajuns unii dintre savanţii noştri (zic unii, deoarece un mare număr dintre ei n'au ajuns acì, şi încă din cei mai mari) la această concluziune? Observând unele acte numite libere de cei mai mulţi muritori, au fost jigniţi de *libertatea* aceasta, care nu cadrà cu restul sistemului lor şi atunci pur şi simplu au negat-o. Omul se crede liber, au zis ei: curată greşală e doar o aparenţă. Dupăcum nu există efect fără cauză, fiecare faptă a lui e urmarea şi efectul unei cauze necunoscute, care o făceà cu totul inevitabilă. Apanajul savantului modern e să descopere cauza aceasta şi să recunoască că omul e târît în mod necesar de ea.

Un exemplu: Culeg o floare. Cred că sunt liber s'o culeg: iluzie! Eram silit s'o culeg şi nu puteam face altfel. In mine e o forţă oarbă şi fatală, de care am ascultat ca o maşină: cauza ascunsă e nasul meu impresionat de mirosul florii, ochiul care e atras de strălucirea colorilor şi inima lipită de o persoană iubită căreia eram obligat în chip fatal să-i aduc aşa zisa floare. In simplul act al culegerii unei flori, a fost în joc fără să mă gândesc la asta, un întreg mecanism şi una din roatele lui am fost eu însumi.

Alt exemplu: Văd un om căzând în mare. M'arunc în apă ca să-l scap, cu toate că omul acesta mi-e necunoscut. Şi acì credeam că am lucrat liber: de loc! Am fost constrâns să fac fapta aceasta, fiind împins de o forţă atotputernică, căreia mi-erà imposibil să mă opun. Nu eram mai liber ca lăcustele acelea cu care se joacă copiii, aşezate pe un resort destul de tare ca să le facă să sară, odată puse în condiţiunile cerute. Lăcusta automatică n'are drept să creadă că e liberă: cu atât mai puţin eu.

Când întind braţul ca să parez o lovitură, nu lucrez liber, căci e o mişcare reflexă, necesară şi inconştientă. Deasemenea, dacă întâlnesc o persoană antipatică şi căreia îi dau... o palmă, sunt absolut silit s'o fac, şi nimic nu mă poate oprì. Resortul ascuns în braţul meu trebuie să-şi producă mişcarea: cu atât mai rău dacă mişcarea jigneşte pe aproapele meu. Brrrr... când toată societatea va fi convertită la doctrina aceasta, vieaţa va fi imposibilă!

Asta îmi aduce aminte de o prăvălie de anul nou, pe care am văzut-o în copilărie. Erau acolo nişte soldaţi de plumb mişcaţi printr'un mecanism ingenios, cari se luptau pe un câmp de

bătaie: Şi acum par'că văd cum un soldat prusian ridică patul puştii asupra unui soldat francez rănit şi culcat la pământ. Ori de câte ori acesta din urmă se sculà în sus, neamţul se plecà în chip mecanic ca să-i deà o lovitură puternică cu puşca. Mişcarea aceasta pururea aceeaş, durà de mai mulţi ani, şi dacă prăvălia mai există, mişcarea continuă de sigur şi acum. Tot acolo am văzut şi pe nişte condamnaţi, cari ajungeau printr'o zguduire puternică până la o tânjire mare, în care diavolul în persoană îi omorà cu un ţăpoi: e adevărat că focul acela nu ardeà deoarece condamnaţii ieşiau din nou şi începeau aceeaş mişcare. Aceste personagii, cari păreau libere, nu erau însă decât nişte maşini prinse într'un angrenaj. După cât se pare, libertatea omului n'ar mai fi o realitate.

Veţi zice că exagerez. De loc. Dovadă teoria vestitului italian Lombrozo, după care crimele asasinilor n'ar fi decât produsul unei conformaţii a urechilor şi a craniului.

Partizanii *determinismului* ne-au citat adesea comparaţia măgarului lui Buridan, aşezat la egală distanţă de două grămezi de fân, una la dreapta şi alta la stânga; presupuneţi, ni se spune, că cele două grămezi de fân au exact aceeaş dimensiune, aceeaş aparenţă, acelaş miros şi măgarul nostru fiind atras deopotrivă de ambele părţi, nu se va mişcà: Ce zic? Cu siguranţă că va murì de foame alături de această masă copioasă.

Trebuie să mărturisim că sistemul *evoluţiei* a adus un mare serviciu teoriei mecanismului sau determinismului universal; căci după ea, universul nostru, ieşit din nebuloasa primitivă, evoluează încet, încet, în chip automat, ca un ceasornic. Dacă s'ar dovedì lucrul acesta, ce simplă ar fi ştiinţa! Câte greutăţi ar dispăreà atunci!

Evident, că dacă am isbutì să dovedim aşa ceva ar trebuì să ne plecăm înaintea adevărului fără şovăire şi oricare ar fi urmările, deoarece nu e vorba de o chestiune de sentiment, ci noi vrem adevărul cu orice preţ. Până atunci însă, ne permitem să semnalăm unele din urmările cari vor rezultà de acì. Multe greutăţi n'ar mai exista, e drept, dar imediat s'ar ivì altele şi mai mari. Astfel, responsabilitatea omului ar fi suprimată. In cazul acesta ce mai e nevoie de legi, tribunale, judecători, închisori etc., dacă totul se întâmplă în chip fatal, fără ca omul să poată face ceva? Ar mai puteà fi vorba oare de om într'o asemenea teorie? Sigur că nu, deoarece am aveà numai maşini.

Incă odată, dacă ăsta e adevărul, nu trebuie să ne opunem, ci trebuie să spunem sus şi tare că pe lângă savanţii, de cari vorbii, mai sunt şi alţii tot aşa de distinşi, cari ajung la concluzii diametral opuse. Aşa e Claude Bernard, cel mai mare fi-

ziolog francez al veacului din urmă: departe de a negà libertatea în numele determinismului, el făceà în ea o condiţie a acestuia. In lecţiile lui asupra *fenomenelor vieţii*, el spune următoarele: «Determinismul, departe de a fi negarea libertăţii morale, dimpotrivă, e condiţia neapărată a ei, ca şi a tuturor celorlalte manifestări vitale». In paginile următoare vom studià teza aceasta.

Şi ca să începem, vom dà o foarte mare extensiune determinismului din universul material. Acum nu mai suntem în vremea forţelor ascunse, divinizate, a dracilor, duhurilor pământului şi a zinelor, cari spre a jucà feste oamenilor sau dimpotrivă spre a li se face plăcuţi, puteau transformà natura după placul lor. Nu credem într'un Dumnezeu arbitrar, care să schimbe după capriciul lui legile pe cari le-a stabilit. O asemenea concepţie ar face ştiinţa imposibilă: mă întreb chiar dacă vieaţa n'ar ajunge tot aşa. Trebuie ca toţi savanţii, din toate veacurile şi din toate ţările, punându-se independent unii de alţii în aceleaşi condiţiuni, să poată face aceleaşi experienţe. Căci e recunoscut azi şi orice om puţin cultivat n'are drept s'o conteste, că determinismul sau mecanismul e legea lumii materiale: totul se întâmplă în urma unor cauze cunoscute sau necunoscute totdeauna aceleaşi, după legi neclintite, cu o exactitate matematică.

Astronomul vă va spune oara, minuta, secunda precisă a unei eclipse de lună, care se va produce peste două mii de ani de acum încolo, şi dacă calculul lui e bine făcut, profeţia lui va fi exactă în totul. Acelaş caracter determinist îl găsim şi în fenomenele cari se produc pe globul nostru. Astfel, în lumea minerală, gazele condensate sub forma norilor cad în formă de zăpadă pe vârfurile munţilor noştri, cari se acopăr astfel cu zăpezi şi gheţari. Soarele îi topeşte regulat vara, apa se scurge în rîuri, în torente şi în fluvii, cari, după un curs mai mult sau mai puţin lung, se vor vărsà în mare. Acì după o staţionare, care variază după latitudini şi epoci, apa aceasta se evaporează, fiind absorbită de razele soarelui. Vaporii se condensează din nou în nori, cari, împinşi de vânt, se îndreaptă spre Alpi, pentru a începe acelaş ciclu pe care-l indicarăm. Nenumărate mulţimi de molecule sunt prinse par'că de o roată colosală, care le învârteşte vrând nevrând şi astfel se formează atmosfera respirabilă, mai mult sau mai puţin umedă. Şi marele motor al acestei gigantice mişcări, e soarele, care pune în mişcare întreaga maşină. Şi vântul vine tot din acest motor, deoarece se produce pretutindeni unde atmosfera încălzită se ridică şi aduce după ea o deplasare a straturilor inferioare ale aerului.

Insă umezeala aceasta, care se află într'o mişcare continuă, unită cu acţiunea soarelui face ca lumea vegetală să apară şi să

se desvoalte. Plantele nu sunt altceva decât nişte acumulatori ai căldurii solare, ai soarelui înmagazinat, dacă îndrăsnesc să mă exprim astfel: de acì cărbunele de peatră și lemnele de încălzit, cari, arse în sobă, nu fac altceva decât să redeà căldura condensată a soarelui. Vegetalul e forţă vitală, care provine din soare, însă a cărui vieaţă e cu totul inconştientă. El există fără să ştie, se reproduce fără să vrea, mişcat de acelaş motor, care mişcă mineralul. Insă în această mişcare continuă a lumii vegetale, se produce un fenomen capital. Fiecare plantă, sub acţiunea soarelui, absoarbe acidul carbonic din aer şi reţine carbonul, care-i serveşte la formarea ţesăturilor, pentru a degajà oxigenul, de care au neapărată nevoie fiinţele. El îndeplineşte deci funcţiunea de agent purificator al aerului şi face ca să apară şi să se desvoalte o vieaţă superioară, vieaţa animală.

Animalul la rândul lui, ca şi planta, nu e altceva decât soare acumulat: o cantitate oarecare de căldură, adecă de mişcare, condensată spre a formà forţa aceasta, pe care o numim animal. Insă acesta din urmă nu e de loc mai liber ca planta, căci e înfrânat de instincte, care-i asigură desvoltarea şi de care nu se poate lipsì fără a murì. Instinctele acestea sunt un fel de şine de drum de fier, cari îl fac să meargă foarte repede şi departe dar totdeauna în aceiaş direcţie. Ştiu bine că mi se pot cità fapte, cari par a dovedì că animalul se bucură de oarecare libertate. Calul e capricios uneori, cânele poate arătà un devotament, care pare a-l scăpà de instincte. Cu toate astea, animalul nu progresează. Aşa, de când se studiază albina, aproape de două mii de ani şi mai bine, s'a văzut că totdeauna îşi face fagurii de miere la fel. Să-i tot pună omul la dispoziţie unelte din ce în ce mai bune, de geaba, căci albina urmează aceleaşi procedee ca altădată.

Nu, animalul nu e liber, ci e prins în angrenajul determinismului universal, sau, dacă vrem să vorbim de libertate la el, trebuie să spunem doar că la el observăm primul simptom al libertăţii, ca aurora unei zile. Nu mai e noaptea neagră a lumii minerale sau vegetale, ci clipa când cocoşul cântă spre a vestì apariţia apropiată a astrului luminos.

Tot astfel e şi cu *corpul omului*, care nu e altceva decât corpul perfecţionat al animalului; făcut posibil prin cele trei lumi care-l preced, rezumat al acestor lumi şi condensator al căldurii solare, corpul e o maşină admirabilă formată din mai multe roţi. In el totul se face în chip mecanic, totdeauna la fel: când înghit o bucată de pâne, roatele interioare intră îndată în mişcare, tăind, sfărâmând, mestecând şi schimbând aşa zisa bucată, pânăce fiecare element şi-a ocupat locul lui întărind întregul organism. Pulsaţiunile inimii mele nu sunt nimic altceva decât tic-tacul unui

pendul, care arată că merge și totodată îi asigură și mersul. Fiecare organ, fiecare membru, fiecare moleculă din corpul meu, funcționează după anumite legi, fixate de mai înainte. In fine, un determinism absolut. Prin corpul meu și eu sunt prins, prin urmare, în angrenajul universal, și mi-e oprit să ies din el, dacă vreau să trăesc.

Astfel, deci, până la corpul omului inclusiv, domnește determinismul: mineralul, vegetalul, animalul, corpul omenesc sunt atâtea forțe oarbe și inconștiente, mai mult sau mai puțin puternice, mai mult sau mai puțin desvoltate, admirabil ținute în echilibru de un motor gigantic, și supuse unor legi, cari fac din univers un cosmos, adecă o armonie minunată. Fiecare regn se suprapune peste regnul precedent și asigură apariția celui următor. Pe măsură ce ne urcăm pe scara ființelor, desvoltarea crește și vedem apărând, cu organisme din ce în ce mai complicate, manifestări de vieață din ce în ce mai înalte.

Insă dacă fenomenele, pe cari le-am amintit sunt singurele, dacă mecanismul e ultimul cuvânt al lumii noastre, trebuie să putem prezice exact ce se va întâmplà în sinul omenirii în cutare sau cutare ținut, peste atâția sau atâția ani. Odată cunoscute legile lumii savantul trebuie să poată deduce matematicește din ele urmările posibile într'un număr oarecare de ani și de veacuri. Dacă astronomul ne prezice cu siguranță apariția unei comete în câteva mii de ani, nu înțeleg de ce n'ar puteà prevestì așa de bine ce va fi omenirea în acelaș spațiu de timp. Mai mult, fără vreo sforțare de imaginație, ne putem închipuì un savant ideal asistent la apariția nebuloasei primitive, care cuprindeà întregul univers, și în deosebi planeta noastră în ea: Savantul acesta, cunoscând foarte bine legile lumii, ar fi putut prevedeà exact tot ce s'a întâmplat, istoria diferitelor popoare, cari s'au succedat pe globul nostru, și mai ales apariția oamenilor mari cari au făcut revoluție în omenire. Nu ne-am aflà atunci în fața unei probleme de aritmetică? Odată procurate datele problemei n'ar trebuì trase imediat și concluziile?

Nu putem exprimà o asemenea ipoteză, fără a-i vedeà imediat imposibilitatea, sau chiar absurditatea. De ce? Fiindcă problema, care erà atât de simplă până la corpul omului, acì se complică cu totul prin apariția unui element nou, care poate jignì pe savanți, dar care totuș nu se poate înlăturà. Și elementul acesta e libertatea. Libertatea nu se puteà prevedeà în nebuloasa primitivă, și nu erà nevoie să fie. Asta n'o împiedecă însă de a fi înregistrată de orice știință vrednică de acest nume, care înregistrează fără părtinire toate faptele date, fără a lăsà la o parte pe vreunul. Libertatea face din om o ființă liberă și conștientă, foarte deosebită de forțele recunoscute mai înainte.

Trebuie să dovedim însă că factorul acesta al *libertății* e o iluzie. Pentru asta reiau repede toate exemplele citate adineaori. E adevărat că corpul omenesc e o mașină supusă legilor determinismului universal, însă până la un anumit punct pot uzà de ea cum vreau. Printr'o igienă bine înțeleasă, pot ameliorà mersul unei roate interioare, dupăcum iarăș, prin exces sunt liber să stric, și încă foarte mult, această roată. Pot poruncì mânii să deà o palmă celui care mă atacă, dupăcum iarăș, pot oprì mâna și să-mi ajut dușmanul în loc să-l lovesc. Corpul are pasiuni, adecă energii latente, pe cari le pot înfrânà după placul meu sau să le dau drumul. Mă aseamăn prin urmare cu un mecanic, care, cunoscându-și mașina, o poate mânuì cum vrea.

Dacă omul e stăpân pe corpul lui, e stăpân și pe animalul de lângă el. Treptat, treptat, omenirea distruge toate animalele răufăcătoare de pe pământ. Intre altele, microbii primejdioși sunt din ce în ce mai bine cunoscuți și din ce în ce mai învinși. Un animal folositor, dimpotrivă, e obiectul îngrijirii omului, care caută să-l înmulțească după folosul pe care-l trage din el. Chiar Darwin n'a ajuns la teoria evoluției decât printr'o succesiune de experiențe, în care și-a exercitat inteligența spre a desvoltà un animal oarecare cum vrea. Astfel, printr'o serie de încrucișeri, a obținut porumbei cu ciocul foarte lung și alții al căror cioc aproape dispăruse. Omul modifică atât de mult regnul animal încât a împrumutat unele din lipsurile lui și animalelor domestice prin contactul continuu cu ele. Tot așa e cu lumea vegetală, pe care omul o studiază neîncetat și pe care o supune spre folosul lui, pe măsură ce o cunoaște mai bine, fie că urmărește utilul și frumosul exclusiv, fie că le caută pe amândouă deodată.

Și ca să sfârșim cu ce am început, dacă privim lumea minerală, putem face aceleași observațiuni ca adineaori. Fluviul, format de râuri, cari se alimentează din zăpezile munților, poate fi o mașină, care se mișcă automat. Nu e mai puțin adevărat însă că dealungul cursului omul a făcut uz de libertatea lui spre a stabilì o mulțime de sate și orașe industriale, cu fabrici numeroase, pe cari nimic nu ne-ar fi făcut să le prevedem la început. Astfel, Ronul, de pildă, a ajuns aproape punctul de plecare al unei civilizații, pe care niciodată n'ar fi putut-o produce singur. Cursul apei a jucat un mare rol în desvoltarea acestei civilizații, însă numai ca unealtă, ca instrument în mânile omului.

Toată mișcarea aceasta e deci rezultatul unei combinații a mașinii cu geniul mecanicului și a unei uniri a determinismului cu libertatea. Separați aceste două elemente, lipsiți-le unul de altul, și desvoltarea nu va mai aveà loc, fluviul va curge mereu fără a produce ceva, și creerul omului va vibrà fără a creà ceva.

Se înțelege că, pentruca omul să desvoalte o asemenea putere, trebuie să se conformeze legilor stabile ale universului. Cu cât se va conformà mai mult cu ele, cu atât și rezultatele obținute vor fi mai importante. Insă nimeni nu-l silește să lucreze astfel! Ceeace-l determină e mai mult un ideal care-l atrage în chip liber, decât o putere care-l împinge fără voia lui.

Libertatea omului singură nu poate produce nimic, mecanismul izolat cu atât mai puțin: trebuie prin urmare să le unim, ca să ne ajungem scopul propus. E evident deci nu numai că determinismul nu anulează libertatea, ci că, dimpotrivă, o condiționează așa că Cl. Bernard aveà drept să scrie: «Determinismul, departe de a fi negarea libertății morale, dimpotrivă e condiția neapărată a ei ca și a tuturor celorlalte manifestări vitale».

Lumea materială a determinismului am puteà-o comparà cu o unealtă cât se poate de folositoare, de care omul se poate servì cum vrea, conformându-se, de sigur, formei și scopului uneltei; sau cu o canava, pe care un lucrător iscusit poate brodà orice desemn vrea sau cu o scenă de teatru bine construită, pe care actorii pot lucrà și vorbì după terminarea construcției. Lumile inferioare omului sunt ca straturile succesive, ca grinzile, scândurile și covoarele care formează scena. Se înțelege că scena trebuie să fie solidă pentruca actorul să poată lucrà liber. Dacă, pentru o cauză sau alta, e neliniștit, simțind că scândura se clatină sub picioare, el nu va fi destul de liber ca să-și împlinească rolul. Când un copil învață să meargă, trebuie neapărat ca pământul, pe care face primii pași să fie solid. Dacă merge pe un nisip mișcător, nu numai că va învățà cu greu, dar va căděà mereu.

Apărătorii libertății, pot fi liniștiți prin urmare, deoarece fiecare descoperire nouă a științei, demonstrând odată mai mult determinismul universului e nouă garanție pentru libera expresiune a libertății. Ea e ca o piatră de postament, care ne face și mai solidă desvoltarea. Dacă ar mai rămâneà vreo îndoială în spirit, n'am aveà decât să ne închipuim ce ar ajunge libertatea noastră fără determinism. Presupuneți că am fi aruncați într'o lume stăpânită de forțe deslănțuite, presupuneți că în locul armoniei determinismului am aveà desordinea anarhiei: nu legi, ci forțe, cari lucrează în chip capricios și pe cari nimic nu le reține. Libertatea omului s'ar compromite numai decât. Prinsă în aceste forțe colosale, cari se luptă unele împotriva altora, omul ar fi sfărâmat repede, și s'ar isprăvì cu libertatea și aspirațiunile lui înalte.

Atât e de adevărat că în domeniul material ca și în domeniul politic și social, excesul de libertate, anarhia, e distrugerea acestei libertăți. Dimpotrivă, cu cât un stat, cu cât o societate are legi mai bune, cu cât legile aceste se execută mai cu rigoare,

cu atât și libertatea e mai mare și mai asigurată. Numai când haosul primitiv a ajuns cosmos și-a putut face apariția libertatea odată cu venirea omului.

Cu alte cuvinte, dacă universul nostru pentru savant seamănă cu o pânză de paiangen, care învălește tot ce există, laturile pânzii sunt destul de largi ca să permită omului jocul liber al facultăților sale.

Deasemenea, singurul mijloc de a împiedecà determinismul să vatăme libertatea și invers, e să recunoaștem sincer că avem a face cu două lumi diferite.[1] Savantul n'are drept să facă incursiuni în domeniul spiritului spre a întroduce în el legile materiei, dupăcum nici moralistul, nici istoricul n'au drept să impună savantului în științele naturale concluziunile cercetărilor lor. Amândoi lucrează la două etaje diferite ale casei, deci trebuie să se respecte unul pe altul și să-și respecte munca. Pacea casei numai așa se păstrează. In întreaga familie bine rânduită, bărbatul trebuie să se ferească de a da ordine în bucătărie, deoarece acì e treaba femeii și ea trebuie să evite de a se amestecà în ocupațiile bărbatului; sau, dacă se amestecă s'o facă cu cea mai deplină discreție și la cererea celui din urmă. Cele două activități ale soților sunt deopotrivă de necesare, însă trebuie să fie deosebite.

Poate există o analogie de legi între lumea spiritului și a materiei, poate fi, cum a zis Drummond, o prelungire a legilor unei lumi în cealaltă, însă nu e și nu poate fi o identificare, și ceeace formează abisul dintre amândouă e tocmai elementul acesta neașteptat numit spirit. Savantul să continue deci prin cercetările lui să dovedească din ce în ce mai bine determinismul universal. Moralistul, de partea lui, studiind istoria și psihologia să constate din ce în ce mai bine factorul libertății în vieața omului, și pot fi siguri că nu se vor împiedecà nicicodată în mersul lor Ce zic? Pot întrezărì o zi când, dupăce au cercetat problema până în adânc, vor ajunge la o sinteză supremă într'o armonie desăvârșită. Sunt foarte convins, cât mă privește pe mine, și de determinismul materiei și de libertatea spiritului ca să nu cred cu siguranță într'o împăcare viitoare a lor, necesară și posibilă

Sunt puțini savanți mai interesanți de studiat în această privință ca marele istoric Taine. Cum a spus ducele de Broglie la academia franceză, putem observà în Taine două faze bine

[1] «Libertatea morală, a scris Brunetière cu privire la Cl. Bernard, introduce în problema generală a criticii sau istoriei un element de nedeterminare, sau dacă voiți un element perturbator. Și acì e limită asimilării științelor morale cu științele biologice și naturale».

deosebite. In prima, cea care corespunde cărţii lui: *Istoria literaturii engleze*, Taine, pozitivist şi determinist în totul, nu crede în libertate, fiindcă n'o vede nicăiri. El analizează pe fiecare scriitor, pe fiecare om mare al istoriei, cum face un chimist cu rezidele din tubul lui de experienţă. Ii găseşte că ei sunt produsul epocii, mediului şi eredităţii, trebuind să apară neapărat la un moment dat, spre a dispărea în urmă la fel. Omenirea e tot atât de supusă legii determinismului ca şi fiinţele inferioare ale naturii. Acestea, oamenii, sunt nişte molecule oarbe, prinse în mod necesar în angrenajul universal. Istoria popoarelor nu e altceva decât un fel de istorie naturală.

Insă, treptat, treptat, pe măsură ce marele istoric înaintează în studiile sale, evoluiază spre libertate, şi în ultima lui lucrare despre *Originile Franţei contemporane*, întâlnim un Taine cu totul diferit: el crede în mecanismul naturii, însă afirmă la om cu tot atâta tărie realitatea libertăţii morale. Făptura omenească nu mai e o forţă oarbă târîtă de alte forţe, nu mai e o păpuşe automatică ci o forţă liberă şi conştientă, un om. Şi ca să ajungă acì, Taine n'a avut decât să observe pe om de aproape şi mai ales să se observe pe sine însuşi cu atenţie: întreaga lui vieaţă de datorie şi cinste contrazice prima lui concepţie spre a ilustrà cu atât mai mult pe cea de a doua. Ceeace a scris despre poporul englez a fost chiar deviza lui: «Convingerea că omul e înainte de toate, o persoană morală şi liberă şi că văzând singur, în conştiinţa lui şi înaintea lui Dumnezeu, regula purtării lui, trebuie să facă tot posibilul ca s'o aplice în el, în afară, fără vreo şovăire, printr'o rezistenţă perpetuă opusă celorlalţi, printr'o constrângere pepetuă exercitată asupra sa, iată marea idee engleză.» Acì Taine se arată în toată plenitudinea. Asta e al doilea fel de a gândì, însă în el e întreaga lui vieaţă.

Om sau maşină? ziceam la început. Om sau maşină? zicem terminând, însă adăugând două vorbe cari rezumă paginile precedente. Omul nu e *liber* în mod neapărat fatal, ci libertatea lui fiind o realitate, trebue s'o poată pierde dacă vrea. Candidat la *libertate* el are tot ce-i trebuie ca să se ridice până la ea plecând dela determinism; însă el poate să-şi distrugă în el acest factor esenţial. Aşezat între cele două lumi el îşi poate închide lumea libertăţii spre a cădeà în angrenajul mecanismului universal. Pentru asta n'are decât să lase ca treptat-treptat să domnească în el carnea asupra spiritului, ascultând de pasiuni. Pe nesimţite acestea ajung nişte forţe grozave, cari, odată puse în activitate, îl vor nimicì repede. Creatorul a organizat lucrurile în aşa fel, că pasiunile deslănţuite ucid repede pe om. El cade mai prejos de brută, nefiind înfrânat ca ea, şi distrugerea nu întârzie. Liber-

tatea trebuie să aibă şi ea periculele ei, ce-i drept, însă ea are şi corectivul necesar şi corectivul acesta e moartea. Omul ajuns maşină e un mort şi mortul acesta va dispăreà îndată sub acţiunea numeroaselor forţe, cari îl pândesc zi şi noapte, spre a-l pedepsì dacă nu-şi face datoria. Fiind pus mai sus ca celelalte făpturi pământeşti când cade, cade mai jos ca ele, şi prăpastia înghite pentru totdeauna pe acela, care din propria lui vină a ucis pe omul din sine.

Fii om deci, iubite cetitor, adecă fii liber! Altfel eşti pierdut!

Dim. I. Cornilescu.

DESPRE ACTIVITATE IN BISERICA ROMANĂ.

Anumiţi membrii ai bisericii romane arată multă mândrie vorbind de activitatea ce domneşte în biserica lor; ei pun cu politeţă această activitate în faţa inacţiunii bisericei ortodoxe răsăritene şi merg chiar până la a scoate din această asămănare consecinţele cele mai extinse în raport cu adevărul bisericii. «Aceea este cea adevărată, zic ei, care a moştenit spiritul apostolic, care împlineşte mai bine misiunea, pe care a dat-o Isus Hristos apostolilor săi: «*Mergeţi, învăţaţi toate popoarele, botezându-le*». Oricare altă biserică, afară de cea romană, a păstrat acest spirit?»

Noi admitem în principiu, că adevărata biserică trebuie să fie însufleţită de spiritul evanghelizării; că, dacă păstorii acestei Biserici, în cutare sau cutare epocă particulară, nu s'arată a fi însufleţiţi de acest spirit, această nenorocire poate fi atribuită împrejurărilor locale, trecătoare, şi că nu poate cineva trage din ea nici o consecinţă împotriva însaşi a bisericii. Acesta e cazul bisericii greceşti, pe care Dzeu a supus-o la atâtea încercări pentru a o scutì de vătămările papismului, care s'ar fi desvoltat poate-că la ea, dacă patriarhii din Constantinopole s'ar fi aflat în aceleaşi referinţe politice cu cei din Roma. Dar deşi păstorii bisericii greceşti se găsesc, în timpul de faţă în imposibilitate aproape absolută de a se supune spiritului de evanghelizare, biserica însaşi este animată de acest spirit. Cui datorează biserica creştină acel popor rusesc, care este astăzi cel mai religios din lume? Bisericii din Constantinopole de după despărţirea ei de Roma. Sigur, că Roma, cu toată activitatea ei neastâmpărată, n'ar fi în stare

să prezenteze lumei un astfel de rezultat al spiritului său de evanghelizare. Ea se agită de veacuri începând în Orient, în Indii, până şi în China şi în laponia; de veacuri îşi tot laudă triumfurile în aceste ţări, şi abià de numără în aceste părţi câţiva creştini izolaţi. Biserica grecească ar puteà deci opune fapte reale pipăibile, buletinelor pompoase şi puţin adevărate ale bisericii romane.

Biserica Rusiei, care este astăzi ramura cea mai însemnată a bisericii ortodoxe, s'arată pătrunsă de adevăratul spirit de evanghelizare şi avem tot dreptul să credem, că el va luà în sânul ei din zi în zi o extensiune tot mai mare. Ea nu vorbeşte decât cu modestie despre succesele sale printre poporaţiunile încă păgâne din nemărginita împărăţie a Rusiei, dar aceste succese sunt reale şi comunităţile creştine, pe cari le întemeiază, sunt tari.

Biserica catolică orientală nu este prin urmare în acea completă nelucrare, pe care i-o reproşază papiştii. Activitatea ei, este adevărat, nu-i încă aşa fel, cum am vrea-o noi; dar ţinem să constatăm aceste două fapte: că ea nu-i lipsită de spiritul evanghelizării şi că acest spirit este, la ea, adevăratul spirit apostolic. Dar, activitatea, în biserica romană, n'are acest caracter din urmă. Numai din activitatea, din ea singură constă spiritul evanghelizării, care trebuie să însufleţească biserica? Trebuie ceva mai mult, ca activitatea aceasta să aibă *un scop* creştin şi cu adevărat vrednic de misiunea, ce i-a încredinţat-o în persoana apostolilor; trebuie ca *mijloacele sale* să fie în raport cu acest scop înalt. Dacă activitatea singură ar formà însuşirea caracteristică a spiritului apostolic, bisericile apusene despărţite de Roma ar puteà să-l revendice tot aşa de bine ca şi ea. Biserica anglicană şi bisericile protestante fac o propagandă cel puţin tot aşa de activă ca şi biserica romană, cu toate-că ele sunt mai puţin numeroase şi deşì n'au acele congregaţiuni religioase, în cari rezidă, în fond, toată activitatea papistă. Dacă deci această activitate ar dovedì adevărul bisericii romane, ea ar dovedì totodată cel al bisericilor anglicană şi protestantă. Aceasta activitate nu-i aşadară nicidecum un argument în favoarea adevărului bisericii romane, căci se poate dovedì lămurit, că ea nu-i decât factică; că scopul ei e rău, că mijloacele ei n'au nimic în ele apostolic. Ajunge, în vederea acestui scop, să aruncăm o privire generală asupra misiunilor şi asupra misionarilor săi.

Mai întâi trebuie să apreciem după adevărata ei valoare natura acestei activităţi, de care papiştii s'arată aşa de făloşi. Se găseşte ea în biserica romană întreagă? Nicidecum. Mai întâi popoarele nu iau nici o parte la ea. Acest fapt va păreà neîndoios, dacă voim să considerăm, pe de oparte, necredinţa şi indiferenţa, cari bântuie aproape la toate naţiunile, cari aparţin, în aparenţă, la biserica romană, şi pe de alta, neînsemnatul succes al demersurilor necontenite, ce s'au făcut printre ele pentru a obţine mijloacele destinate a susţineà propaganda. Ce însemnătate au câteva milioane adunate ban de ban, prin o mie de mijloace adeseori puţin cinstite, într'o populaţiune, pe care papiştii o ridică politicos la cifra de două sute de milioane de suflete? Şi care este izvorul principal al acestor câtorva milioane îngrămădite cu atâtea dificultăţi de propagandişti? Copiii, cari cercetează şcolile Fraţilor şi Maicelor, şi prin mijlocirea cărora fac să contribue familiile, în contra voinţii lor; oarecari fete sărace închinate, cari primesc sume mai mici pentru lucrul lor. Aceasta-i totul, ce putem atribuì popoarelor *zise* catolice romane, în opera propagandistă.

Clerul, în general, ia el oare o parte mai activă la aceasta operă? Nu. Clerul parohial, care formează patru-cincimi cel puţin din clerul roman, se află în cea mai desăvârşită nelucrare în ce priveşte propaganda. Preoţii şi vicarii (capelanii) lor nu se ocupă, mai mult sau mai puţin, decât cu parohiile lor, şi ei văd zilnic scăzând spiritul religios într'un chip întristător.

Toată activitatea romană se găseşte prin urmare concentrată în congregaţiile bisericeşti sau religioase de bărbaţi sau de femei. Fiind acest fapt deplin constatat, înţelegem îndată, că această activitate n'are nici una din însuşirile spiritului apostolic. Pentru a se îndoì cineva despre aceasta, ar trebuì să nu cunoască, cari sunt elementele şi principiile constitutive ale acestor congregaţiuni. Toate se împărtăşesc, astăzi, din spiritul iezuitic, în realitate, ele nici nu sunt decât nişte afiliaţiuni sau nişte imitaţiuni mai mult sau mai puţin fericite după Societatea lui Loyola. Cu alte cuvinte scopul lor nu-i nicidecum lăţirea împărăţiei lui Dumnezeu, ci interesul lor particular.

Noi nu vorbim, decât despre congregaţiuni considerate într'un mod general, şi nu de cutare ori cutare membru în particular. Ne rugăm să nu se înşele cineva asupra înţelesului expresiunilor noastre.

Trebuie să deosebim, în toate congregaţiunile, principiile de acţiune, conducerea, spiritul de corporaţiune al membrilor, cari o alcătuesc. Printre aceştia din urmă, întâlnim şi de aceia, cari, individualminte, sunt demni de toată stima şi respectul; dar, fiindcă ei toţi au renunţat cu desăvârşire la voinţa lor, şi cum ei lucră d'avalma sub impulsiunea spiritului de congregaţie, ei sunt în stare să-şi deà concursul la cele mai rele rezultate, cu toate că ei personal au intenţiuni bune. Noi am întâlnit foarte mulţi oameni, cari voiau să judece congregaţiile după oarecari individualităţi vrednice de cinste. A raţionà astfel înseamnă a se înşelà grozav. Individul, în congregaţie, nu valorează nimic; spiritul general e totul. Ori, acest spirit este cu atât mai deplorabil, cu cât el speculează, chiar şi cu cutare ori cutare bun particular, pentru a obţineà rezultate rele. Aşa, că el face chiar şi din bine un element al răului. Membrii virtuoşi nu sunt, în congregaţie, decât nişte instrumente *pasive*, ei pot muncì în aparenţă la o operă bună, dar scopul definitiv este totdeauna *interesul* congregaţiei.

Acesta este sistemul foarte simplu, care-i aplicat în toate corporaţiunile de bărbaţi şi de femei: fiecare membru este un şurub al maşinei; fiecare şurub funcţionează în sfera, unde este aşezat; el funcţionează orbeşte, *în virtutea sfintei supuneri pasive;* activitatea lui nu-i aduce nimic, pe seama lui; tot ce el câştigă pe urma ei, merge la congregaţie şi toate şuruburile sunt dispuse în aşa chip, că fiecare aduce cât e mai mult posibil. Izvoarele de câştig sunt: 1° guvernamentele, comunele, administraţiile, cărora li se liferează, *ieftin*, funcţionari pentru aşezămintele de instrucţiune sau de binefacere; 2° persoanele bogate şi caritabile, cari au voinţa să-şi lege numele de anumite instituţii bune şi folositoare, şi cari încredinţează conducerea acestora congregaţiilor; 3° societăţile de propagandă, cari împart între olaltă fondurile, pe cari le-au adunat; 4° săracii cu duhul, pe cari ştie să-i câştige cu viclenie, să-i strângă, corpuri şi averi; 5° stabilimentele *grutuite* însăşi, pe cari ei le ştiu face să producă venite, cu ajutorul a o mie de mici afaceri.

Prin toate aceste mijloace, congregaţiile devin bogate în scurtă vreme şi cercul lor de acţiune se lărgeşte. Binele nu este deci pentru ele decât *un scop secundar;* scopul lor de căpetenie

îl formează interesul lor. Iată pentruce rezultatele lor pentru religiune sunt aproape zero, şi că singurul rezultat pozitiv, pe care îl dobândesc este sporirea averilor lor. Acesta este secretul activităţii lor, pe care lumea ar vrea să-l deà — bun înţeles înşelându-se — drept o dovadă de spiritul apostolic al bisericii romane. Aceasta activitate e cuprinsă în congregaţiuni; scopul ei şi mijloacele ei n'au nimic în ele apostolic, şi binele care este mobilul ei aparent, nu-i în fond, decât *un mijloc* pentru a se îmbogăţì.

Considerând astfel lucrurile în trista lor realitate, oricine poate înţelege fără greutate, pentruce această activitate a congregaţiilor religioase este sterilă în ce priveşte religiunea. Ele au în mâna lor conducerea aproape a întregii tinerimi, şi copiii ies din şcolile lor îmbibaţi de spiritul ireligiozităţii şi al necredinţii; ele au conducerea aşezămintelor de caritate, şi populaţiunile, pe cari ele au chemarea să le uşureze, sunt pătrunse — faţă de dânsele, de o ură şi o repulsiune invincibilă; ele pătrund în sânul tuturor familiilor prin membrii, cari sunt uneori virtuoşi şi respectabili, şi prietinii lor sunt în minoritate, până şi 'n familiile religioase; ele ajută, cel puţin în aparenţă, clerul parohial, în toate funcţiunile diregătoriei şi cu toate acestea; ele trimit pe membrii lor cei mai harnici să predice păgânilor credinţa, şi păgânii nu îmbrăţişează Evanghelia; ele pătrund în bisericile creştine despărţite de cea a Romei şi ele nu ştiu s'aducă cu sine, decât turburarea şi intoleranţa cea mai necreştină.

Dacă, dupăcum voeşte Domnul nostru Isus Hristos, ***trebuie să judecăm pomul după roadele sale,*** ce idee putem aveà despre activitatea bisericii romane sau mai curând a Congragaţiilor religioase din aceasta biserică? ***Un pom bun,*** zice Mântuitorul, ***roade bune face, un pom rău roade rele face.*** Cari sunt roadele activităţii romane? Necunoaşterea religiunei şi necredinţa la ea acasă; intoleranţa şi fanatismul în celelalte biserici creştine; nesuccesul aproape complet şi ura faţă de Evanghelie la popoarele necredincioase. Iată rezultatele generale.

Cât pentru cele ce privesc congregaţiile însaşi, cari sunt centrele de activitate, rezultatele sunt: iubirea exagerată a bunurilor din lumea aceasta; orgoliul, un spirit satanic, care pune la

contribuţie binele însuşi şi virtutea în vederea roadelor rele, pe cari le produc.

Activitatea romană nu este aşadară acel spirit apostolic, de care trebuie să se însufleţească adevărata biserică, şi lucrările modeste şi desinteresate ale bisericii ortodoxe au de o mie de ori mai mare preţ înaintea lui Dumnezeu, decât mişcările febrile ale congregaţiilor romane.

Noi nu voim să zicem, totuşi, că biserica cu adevărat *catolică* n'ar trebuì să se arete mai activă. Noi ştim ţineà cont de toate consideraţiunile juste, şi nu suntem într'atâta de orgolioşi încât să pretindem a învăţà pe aceia, pe cari — din datorie şi din convingere — îi considerăm ca pe stăpânii şi păstorii noştri; exprimăm deci simplaminte o dorinţă, ce ni-o inspiră respectul şi devotamentul ce avem pentru adevărata biserică a lui Isus Hristos: anume, ca ea, cotinuând a păstorì — din predilecţie, turma sa aleasă, să se cugete asemenea dumnezeescului păstor, *la oile rătăcite ale casei lui Izrail.* O ce fericită zi, aceea, când vom vedeà adevărata biserică a lui Isus Hristos, constatându-şi existenţa ei în mijlocul popoarelor occidentale, răspunzând, prin credinţa ei curată, prin ocârmuirea ei divină, prin liturgia, prin instituţiunile sale apostolice, insultelor, al căror obiect este ea din partea fanaticilor, cari nu o cunosc, a ignoranţilor cari îndură jugul prejudiţiilor! O prea fericită zi va fi aceea, în care vom vedeà înălţându-se biserici ortodoxe în sânul acelui romanism, într'atâta de mândru de falsa sa catolicitate! Atunci ce de creştini buni îşi vor deschide ochii la lumină! Cum va scânteià adevărata biserică de o vie strălucire în ochii tuturora! Noi nu dorim pe seama adevăratei Biserici propaganda iezuitică, această contrafacere nedeamnă a spiritului apostolic; ea n'are trebuinţă decât să-şi ridice glasul asemenea apostolilor, pentru a fi ascultată. Nenumăratele viclenii ale spiritului de partidă ar fi nedemne de dânsa. Facă ea numai să i se audă glasul, şi nu peste mult ea va număra în biserica occidentală o grămadă de *uniţi*, pe cari ea nu-i va fi câştigat cu vârful sabiei, dupăcum Roma şi i-a supus pe ai săi, ci cari vor venì la ea din convingere şi cu iubire.

După **Guettée**. *Wladimir.*

RELIGIUNEA ŞI FORMAREA VOINŢII.

Revelaţiunii divine se supune numai acela, care *voeşte* să creadă. Pentru vrednicia de credinţă a revelaţiunii supranaturale vorbesc, ce e drept, argumente puternice — dar pentruca să o primească cineva nu e destul să aibă numai o privire limpede în acele argumente, ci trebuie să le accepteze şi cu voinţa. Abià atunci când voinţa, atinsă de suflul graţiei divine porunceşte minţii să primească cuvântul lui Dumnezeu cu încredere deplină, abià atunci spiritul omului se pleacă la ascultarea credinţii în adevărul cel etern şi îşi mărturiseşte crezul său religios.

Voinţa are să valorizeze adevărurile de credinţă în vieaţa practică şi deaceea ea trebuie întărită prin graţia divină, ca astfel să poată duce la îndeplinire poruncile lui Dumnezeu; ea are să apere credinţa de duşmanii care s'ar puteà ridicà mai târziu contra ei, din lăuntru sau din afară.

Dacă credinţa creştină a prins odată rădăcină, dacă s'a prefăcut — cum se zice — în carne şi sânge, atunci ea răsplăteşte voinţa înmiit pentru serviciile ce i-le-a adus.

Un bărbat care stă departe de biserică, pedagogul francez *Iuliu Payot*, în precuvântare la cartea sa «L'éducation de la volonté» [1] îi dă credinţei următorul testimoniu splendid: «In veacul al 17 şi 18-lea stăpâneà religiunea creştină spiritele, fără ca să-i fi putut discutà cineva aceasta supremaţie. Puterea de care dispune biserica, această incomparabilă educătoare de caractere, poate orientà pe deplin vieaţa credincioşilor».

La tot cazul se rentează ca să aducem argumentul pozitiv, conform căruia acel om care se lasă în toate ale sale călăuzit de credinţa creştină, este ridicat din partea ei la culmea voinţei omeneşti, iar acţiunilor sale le împrumută unitate, tărie şi siguranţă. Insă înainte de aceasta avem să delăturăm o controversă.

Sunt mulţi oameni cari nu aparţin creştinismului, — ei însă sunt aplicaţi a concede că credinţa creştină dispune de idealuri înalte, de o mare putere de motivare şi oferă ajutoare efective. Se înţelege că dogmele creştinismului sunt pentru aceştia fantazii şi speculaţiuni sau cel mult formaţiuni ale unei desvoltări religioase naturale, iar poruncile dumnezeeşti sunt numai nişte con-

---

[1] Tradusă în româneşte de Pandelea.

cepţiuni higienice şi sociale. Efectul rugăciunii ar fi — după ei — ceva curat psihologic, iar unde e vorba de oarecari rezultate extraordinare, acolo trebuie să fie la mijloc autosugestiunea.

In concepţiunile acestea vedem noi exprimate ideile modernismului celui mai cras; ele sunt aşa de vechi ca şi raţionalismul, care e frica de supranatural şi însaş contestarea supranaturalului. O astfel de concepţie este însă nu numai pentru creştin neadmisibilă, ci pentru fiecare om cu judecată sănătoasă. O ţintă deamnă de omenime poate stipulà numai adevărul, tărie durabilă de motivare are numai adevărul, adevăratul ajutor ni-l oferă numai adevărul. In momentul când însă ţinta dorită ni se prezintă numai ca o «fata morgana» a fantaziei, când motivele se dovedesc ca simple închipuiri sau minciuni, când ajutorul promis se dovedeşte ca sugestiune străină sau ca autosugestiune, atunci năzuinţa după respectiva ţintă încetează. Recunoştinţa se preface în ură şi mânie contra înşelătorului străin, iar voinţa începe a fi stăpânită de antipatie şi supărare, de lipsă de energie şi descurajare. Prin iluzii şi înşelăciune nu se poate formà o voinţă, a voì să conduci pe alţii prin neadevăr este o crimă contra naturii omeneşti şi contra Creatorului ei. Minciuna nu aduce binecuvântare. Cine recunoaşte deci că credinţa bisericii noastre aduce cu sine binecuvântare adevărată şi durabilă pentru neamul omenesc, pe acela adevărul şi dreptatea nu-l vor părăsi.

Convingerea creştinului despre adevărul cel neclintit care-l conţine credinţa sa, este întemeiată pe bază solidă. Pentrucă biserica este opera Fiului lui Dumnezeu, iar învăţătura ei este învăţătura lui Hristos. Dumnezeu i-a imprimat acesteia sigilul minunilor sale. Deaceea biserica e în stare de a ne oferì pentru adevărul sfintei noastre credinţe o siguranţă ca şi care nici o şcoală filozofică şi nici o academie ştiinţifică nu e în stare să ne ofere. Astfel se poate explicà tăria şi vioiciunea convingerii cu care e înzestrată credinţa creştină. Din aceste motive, adevărurile de credinţă au pentru noi vieaţă şi putere; deaceea ne pot ele mişcà şi entuziasmà. Idealurile lor sunt adevărate, speranţele lor nu ne înşală, iar graţia care se revarsă prin sacramente este cu adevărat putere dumnezeească.

Filozoful Payot propune ca ţintă finală pentru formarea voinţii: provocarea de năzuinţi mari şi încordate, cari au apoi

să se îndrepte spre unul şi acelaş scop. Profesorul de medicină *Lille* zice în opul său «Traitament de la volonté et la psychotérapie»: «Cultivarea acelei puteri, prin care reuşim a pune în mişcare acţiunile noastre şi prin care mărginim sfera stimulului vital mehanic şi imperiul capriciilor, apoi extinderea dominaţiunii spiritului asupra tuturor energiilor cari izvoresc dintr'ânsul, într'aceasta constă arta de formare a voinţii. Omul dispune de voinţă în măsura în care se ştie eliberà de sub conducere străină şi îşi subordinează stimulul vital, care se manifestează în internul său propriu».

In legătură cu expunerile noastre de până acum de sine ni se impun două întrebări: Ce garanţie ne oferă credinţa creştină spre a ne conduce ea la deciziuni conştii, energice, nobile şi înalte? Cum sprijineşte ea voinţa la îndeplinirea deciziunilor sale?

I. Credinţa creştină şi voinţa.

1. Oricare voinţă îşi ia începutul dela afectele de conplăcere sau displăcere, cari se desvoaltă într'ânsa, îndatăce i-se prezintă din partea minţii ceva ca bun sau rău. Noi nu putem rămâneà nepăsători faţă de ceeace promovează interesele noastre, ne ajută şi ne cauzează bucurie, întocmai dupăcum nu putem stà nesimţitori faţă de ceeace ni-se pare ca rău, ne dejoseşte, amăreşte şi ne ameninţă cu supărare.

Aceste afecte antecedente, cari se nasc în voinţă: iubirea şi ura, dorinţa şi scăparea, bucuria şi supărarea, speranţa şi desperarea, curajul şi frica sunt cei dindâi motori ai voinţei omeneşti. Ele sunt achtiările dorinţei după fericire, înăscute fiecărui om. Dela acestea depinde ca copilul deja de timpuriu să fie informat şi despre *bunurile spirituale*, pentruca afectele voinţii să fie cât mai curând îndreptate spre tot ce este bun, măreţ, nobil şi în conformitate cu demnitatea omenească. Deoarece nu totul este aur ceeace luceşte şi nu tot ce ne atrage aduce binecuvântare.

Aici ne ameninţă un mare pericol. Anume: bunurile şi relele sensuale, cari nu există ca atari în rapot cu corpul, iar pentru suflet n'ar avea loc — păşesc în frunte, luând în vieaţa multor indivizi terenul cel mai extins, se anunţă cu sgomot şi exercită — prin mulţimea plăcerilor, cari le promit sau a durerilor, cu cari ameninţă — o influinţă puternică şi hotărîtoare. Bunurile

mai înalte, spirituale, de multeori abià apar pe orizont și iau cu mult mai rar ființă concretă, care să ne captiveze prin farmecul ei.

Credința creștină preîntâmpină acest pericol îndată la început. Aici copilul începe deja în brațele mamei sale a fi instruit despre cunoașterea lui D-zeu Tatăl «făcătorul cerului și al pământului», aude despre Mântuitorul, despre Preacurata Fecioara Maria-Maica Preabunului Isus, despre îngeri și sfinți. Aceasta este lumea adevăratelor frumseți și bunuri, care diferă de lumea cea sensuală. Totodată copilul începe a cunoaște și un rău, pe care-l urăște, de care se teme și fuge, despre care pământul nimic nu-i spune. Acest rău e păcatul, adecă neascultarea de poruncile d-zeești. Apoi el învață a distinge tot ceeace e sfânt, frumos și plăcut înaintea lui D-zeu. — Aceste idei iau ființă concretă prin crucea și icoanele cari se află în casele creștinilor, cum sunt de ex. icoana Mântuitorului, a Păstorului celui bun, a Sf. Fecioare Maria, a îngerului păzitor.

Sfera aceasta se mărește apoi prin impresii câștigate în sfânta biserică, așa că o lume nouă își face întrarea în ochii și urechile copilașilor, făcându-și drum la sufletul lor — cu deosebire prin farmecul sărbătorilor noastre. Prin exemplele părinților buni și evlavioși, a fraților drăgălași, copilul începe a simpatizà și îndrăgì cugete și închipuiri religioase, apoi din propriu indemn ridică mânuțele sale pentru rugăciune, spre a mulțumì și lăudà pe D-zeu, spre a-l rugà pentru ajutor, tocmai dupăcum face tatăl, mama și frații lui.

La tot cazul trebuie să ni-se recunoască, că copilul ajunge astfel mai repede și mai sigur la o educațiune morală, decât fiind lăsat de capul lui, sau când în juru-i stăpânește o atmosferă întunecoasă și imorală. Plăcerea și simpatia pentru tot ceeace e frumos, curat, sfânt și drept, se desvoaltă mai bine acolo, unde razele iubirii divine zimbesc deasupra copilașului, iar exemplul atotputernic al unui părinte bun, al unei mame religioase influințează cu deplin succes asupra inimei de copil. Dacă fiecare băiat ar aveà norocul de a cunoaște și de a iubì pe D-zeu atât de timpuriu, noi nu am aflà atât de mulți oameni indiferenți în privința religioasă-morală, atâți criminali de vârsta cea mai variată, taxați din partea medicilor și a antropologilor la categoria nebunilor morali, neaflându-se altă explicare pentru tâmpenia religioasă și răutatea lor morală.

Cu cât ajunge omul la o desvoltare şi maturitate mai înaltă, cu atât mai mult voinţa lui trebuie să fie mai conştie şi mai spontană, deosebindu-se de afectele cele simple şi începătoare. Omul trebuie să înveţe de a-şi propune astfel de scopuri, la a căror executare are de a se folosì numai de mijloacele cele demne și compatibile cu poziţia sa. O voinţă deamnă de om are lipsă de ordine. Nu e posibil de a aveà și de a gustà toate, — dar nici nu merită toate lucrurile ca să ne alipim cu inima de ele în mod egal. Trebuie deci a fi în clar cu aceea că, pânăcând un lucru e pentru noi absolut indispensabil sub toate raporturile, pe atunci altul are pentru noi numai o valoare condiţionată, relativă.

2. Intre bunurile spirituale superioare, pe cari credinţa noastră ne învaţă a le cunoaște de timpuriu, se distinge mai ales unul: învăţătura despre existenţa lui Dumnezeu. Catehismul răspunde la întrebarea «*Care e scopul nostru pe pământ?*» prin următoarele: «*De a cunoaște pe D-zeu, a-l iubì, a-i slujì și prin aceasta a ne face părtași de fericirea cea vecinică*». Numai puţini oameni sunt capabili de a şti ce psihologie profundă, ce înţelepciune cerească se cuprinde în aceste puţine cuvinte şi ce binecuvântare exprimă ele pentru voinţa omului. Ele conţin orientarea sigură a voinţii omenești în drumul spre ţinta cea unică, ultimă, neschimbabilă, dar şi atotfericitoare a vieţii. Ştiinţa poate ştudià, scrutà şi cercetà, dar ea nu va puteà aflà ceva mai bun și mai sublim ca aceste simple cuvinte. Ele vin tocmai dela Acela, care a creat natura omenească și o cunoaște astfel în mod absolut și exact.

Vieaţa omenească trebuie să aibă un scop, altcum nu se merită a o trăi; la capătul ei trebuie să întrezărim un bine, care poate fi ajuns de către toţi oamenii, care nu formează un privilegiu pentru clasa favoriţilor, un bine care poate fi câştigat în toate locurile, în toate timpurile şi între orice împrejurări; o ţintă supremă, dela care nu se poate merge mai departe, care nu mai poate fi subordinată alteia, care procură unitatea pe seama vieţii şi e capabilă a împlinì definitiv toate dorinţele vieţii omenești. Şi *acest scop este unicul D-zeu.* El este ţinta spre care peregrinăm, în a cărui posesiune vom fi pururea fericiţi. Tot ce stă în conexiune cu această ţintă este de valoare, apară acel lucru oricât de mic și nesimpatic. Ceeace nu conduce spre ea, n'are nici o valoare, de ar fi acesta un lucru propagat de pe toate tribunele,

de ar fi vestit în toate colţurile stradelor, în sunetul cântecelor şi al muzicei.

În cuvintele catehismului ne este dat totodată şi un puternic motiv care ne determină ca noi din îndemn propriu să ne îndreptăm cursul vieţii noastre spre ţinta aceasta. E singura, cea mai mare şi deplina noastră fericire, iar dorinţa după fericire este ultimul îndemn a oricărei voinţi omeneşti. O mare greşeală comite tot celce nu-şi caută fericirea sa acolo, unde este de aflat, adecă la D-zeu. Toate bunurile lumii şi onorurile ei, — între cari e a se socotì ştiinţa şi arta, — nu stâmpără setea omenimei după fericire. *D-zeu este adevărata lozincă.* Deasemenea există numai un unic rău, iar acesta este tot ceeace ne poate despărţì de D-zeu: călcarea poruncilor sale, păcatul. Orice cultivare a voinţii trebuie să stagneze, dacă pe D-zeu — singura ţintă mare a vieţii — nu-l avem totdeauna înaintea ochilor. Iar «erravi» după multe căi rătăcite înseamnează adeseori totodată şi moartea voinţii.

3. ***Noi avem să ne croim calea vieţii în această lume*** cu zile senine şi întunecoase, cu bucuriile şi năcazurile ei, cu plăcerile şi durerile ei. *Credinţa ortodoxă este aceea care ne arată şi aici drumul cel neted*, pe care umblând vom fi scutiţi de multe greutăţi. Profeţi cari s'ar angajà să ne conducă s'ar aflà destui. Aici sunt ***epicureii*** cu sfatul lor de a ne aruncà în vârtejul poftelor sensuale, de a culege toţi trandafirii şi de a sorbì până în fund fiecare păhar. Despre veninul ce-l conţin toate acestea, ei însă nu ne spun nimic. Institutele de corecţiune şi cele de alienaţi, închisorile gem de jertfele acestora.

Dincoace stau ***pesimiştii*** şi strigă: vieaţa omenească nu merită să fie trăită, iar unii din ei nimicesc — prin propriile acţiuni, — predicile lor cele mai frumoase despre neimportanţa plăcerilor lumeşti.

Dincolo ***stoicii*** trâmbiţă valoarea resignaţiunii mute, a răbdării şi suferinţii, liniştea de mormânt a unui suflet stoic în care au murit toate afectele. Există oameni cu punga plină, cari au locuinţe confortabile, venite admirabile şi mese abundante; cântecile lor fac asupra sărmanului lucrător o impresie ciudată, voinţa însă nu li-o schimbă.

Deodată *credinţa îşi aruncă lumina sa asupra acestei creaturi*, şi iată cum, *ea capătă altă faţă.* Toţi aceştia apar acum

deodată în drumul de pelerinaj spre patria cea eternă. Toată făptura e în mod admirabil *întocmită* și bogată în mijloacele de a cunoaşte, iubì şi slujì lui D-zeu. Bogăţiile şi plăcerile sensuale ş'au pierdut mult din splendoarea lor orbitoare, și multe pete se pot observà în jurul lor; suferinţele însă apar acum iluminate în aureola cerească a crucii. Acum vieaţa lumii acesteia prinde a a aveà un rost, deoarece ea e numai calea spre patria eternă.

Alegerea carierei respective a meseriei e la tot cazul de mare importanţă în vieaţa indivizilor. Bucuriile şi durerile lumii acesteia, lucrul şi oarele de repaos, săptămâni amare şi sărbări vesele îşi au locul lor. Abià aici înţelege omul rostul voinţii sale. Poruncile divine şi datorinţele stării ne arată cărarea cea dreaptă prin labirintul vieţii lumeşti. Nu lipsesc nici motivele pentru cari bucuriile trimise de D-zeu să le gustăm și folosim cu mulţămită, nici îndemnurile la jertfe şi lipsuri, cari oară de oară sunt reclamate la împlinirea datorinţelor. Frica de păcat, iubirea de D-zeu, exemplul Mântuitorului, o privire spre crucea Lui, toate acestea au — pentru celce se interesează serios de credinţa sa — o putere convingătoare, care e deajuns pentru toate pretensiunile, pe cari ni-le face vieaţa. Istoria martirilor ne este cel mai bun martor pentru toate acestea.

Am fi dovedit astfel, cumcă credinţa ortodoxă dispune per eminentiam de puterea de-a aduce la continuă importanţă imperativul categoric «*eu voesc*», care e totdeauna pe deplin orientat asupra scopului propus şi care formează începutul oricărei acţiuni sau creaţiuni demne de starea genului omenesc. Credinţa adevărată e nu numai în stare de a face aceasta, ci ea în mod natural tinde mână de ajutor fiecărui individ, care se lasă condus de ea.

Nu există o altă învăţătură care în privinţa aceasta i-ar puteà fi asemenea. Ea ne deschide calea spre eroism şi spre sfinţenie. Acaastă convingere ni se va întări şi mai mult, dacă vom asămănà activitatea voinţii celei conduse de credinţa adevărată.

II. Voinţa activă luminată de credinţă.

Este un privilegiu al Dumnezeirii, că pentru dânsa noţiunile: voinţă şi lucrare, hotărîre şi executare nu se pot cugetà separat una de alta. Pentru noi oamenii însă, voinţa nu e totodată și lucrare, iar executiva este rezervată altor forţe. Aici au de a

intră în acțiune mintea, inima, memoria, fantazia, sensurile, precum și puterile corporale. Cu cât scopul propus e mai cuprinzător și mai anevoios, cu atât mai multă forță avem de aplicat, cu atât mai mult timp ni se cere la executarea lui. Hotărîrea principală reclamă în decursul timpului — conform schimbării împrejurărilor — o serie de alte hotărîri particulare, cari se ocupă cu mijloacele concrete ducătoare la scop. De ex. alegerea carierei sau a meseriei, pregătirea pentru acestea, împlinirea conștiențioasă a oficiului caracterizează marile etape ale vieții indivizilor.

Cine cugetă la timpul studiilor, respective la timpul de pregătire pentru cariera sa, examinând piedecile cari i-s'au pus în calea ajungerii scopului său și cari amenințau a devenì periculoase, acela va concede că *voința* lui a avut de isprăvit un lucru nu prea ușor, până când a putut ajunge la ținta propusă. Fantazia neliniștită trebuià readusă dela visările și preocupările ei și trebuià înjugată la lucru, pentruca ea să poată procurà material suficient și potrivit pe seama minții; voința trebuià să înfrâneze poftele și dorințele sensurilor — incomode studiului serios — câștigându-le după putință pe seama intereselor proprii, în direcție folositoare. Ea trebuià să stoarcă anumite renunțări la plăcerile și distracțiile cari și-le permiteau alți colegi.

La munca necesară spre îndeplinirea unor hotărîri voința are zilnic și în fiecare oră două datorințe. Ea are să influințeze asupra celorlalte însușiri, îndemnând și cârmuind deodată, pentru de a puteà ajunge la ținta propusă.

Ea va intervenì și pentru de a temperà, regulà și de a oprì atunci când o însușire se îndreaptă spre ținte străine sau în acțiunea sa devine prea grăbită și pripită, și prin aceasta periclitează acțiunea care tinde spre scopul prefipt. Omul trebuie să renunțe la multe lucruri, cari pentru sensuri ar fi plăcute și trebuie să admită și unele neplăceri.

Stăpânirea de sine, răbdarea și inițiativa sunt trei cerințe zilnice, pe cari vieața le cere înainte de toate dela noi. In cele următoare vom vedeà cât de energic să întrerupe religiunea creștină pentru voința conștientă și ce ajutor mare îi ofere.

1. *Abstine.* Stăpânirea de sine este prima și ultima regulă pentru ducerea unei vieți morale. Convietuirea socială, promo-

varea sănătăţii trupeşti şi sufleteşti, a demnităţii noastre omeneşti şi a păcii sufleteşti pretind stăpânirea de sine.

Celce nu e dedat din tinereţe a se stăpânì pe sine, acela nu poate ţineà pas cu cerinţele vieţii: Un astfel de om sau va trebuì ca la vârsta bărbăţiei să repareze pe lângă mare oboseală ceeace mai înainte a întrelăsat sau el va ajunge foarte curând la ruina spirituală, morală şi corporală. Ar fi foarte târziu de a începe cu abecedarul vieţii morale d. e. după 2—3 ani de universitate. Din oamenii aceia cari niciodată nu s'au obişnuit a se stăpânì pe sine şi a-şi impune un obligament sau o jertfă, se recrutează marele număr al celor lipsiţi de orice voinţă deamnă în vieaţa de toate zilele.

Un copil care a avut norocul de a fi educat în sânul familiei sale după principiile fundamentale ale bisericii noastre, va fi dejà de timpuriu obişnuit cu stăpânire de sine. Şi ceeace e mai important, unui băiat născut din părinţi credincioşi această renunţare nu i se pare ca o constrângere, ci ca ceva de sine înţeles, ca ceeace fiecare om cinstit face, ca o abatere dela ce e urît şi păcat, ca o sfântă poruncă a lui Dumnezeu.

Stăpânire de sine predică porunca a 6-a, care ne interzice de a face loc în inimile noastre mâniei, urii şi răsbunării; reţinere predică a 7 şi a 10-a poruncă, cari cer curăţenie şi condamnă poftele necurate. A 8-a poruncă îngrijeşte proprietatea deaproapelui, iar a 9-a se face apărătoarea onoarei lui. Faţă de pofta nesaţioasă după bunurile pământeşti, porunca 1. bisericească ne îndeamnă la sărbarea Duminecii, spre a ne puteà dedicà cu totul serviciului şi preamăririi lui Dumnezeu; şi în fine la post ne atrage atenţiunea a 2-a poruncă bisericească.

E imposibil deci să păzeşti credinţa ortodoxă, fără să înveţi totodată stăpânirea de sine. Deoarece copilului respective tinărului i se predică pretutindenea: «poftele tale nu sunt demne pentru tine; tu să le stăpâneşti», stăpânirea de sine se va preface în o obişnuinţă zilnică, care e plină de fericire. Incepând deci anii grijii şi a muncii serioase, jertfele cari se pretind dela bărbatul şi soţia ortodoxă, nu le vor fi insuportabile, aşa cum îi sunt acestea unui copil mare crescut şi desmierdat de mamă-sa, care nu cunoaşte încă poruncile divine, nu-şi ştie încă datorinţele, ci urmează totdeauna numai capriciilor sale.

Dealtfel biserica nu se apropie de noi cu un rece și categoric «tu trebuie». Ea ştie a ne face jertfele mai uşoare și mai dulci prin aducerea aminte de răsplătire: «Tu nu sameni şi nu jertfeşti înzadar, căci toate ţi-se vor răsplătì ţie înzecit». D-zeu e bogat în generozitatea lui. Credinţa ortodoxă nu se mulţumeşte cu atât, ci ca totdeauna ne pune înainte icoana Mântuitorului suferind şi răstignit. Binecuvântarea credinţii aduce cu sine că în timpul luptelor grele, când plăcerile senzuale, câştigul material ne atrage în mod seducător, ne apar alte icoane mai nobile, mai curate și mai sfinte, spre cari sufletul se poate întoarce cu mai multă încredere și speranţă. Mulţi oameni tineri decad, fiindcă în orele libere cugetele lor se ocupă numai cu plăceri și pofte josnice, iar ceva mai sublim și mai nobil ei nu cunosc. Cât de bine e, dacă cuvintele serioase şi iubitoare ale Domnului şi Învăţătorului nostru ne apar atunci ca buni admoniatori, dacă ni-se arată şi ni-se aduc pilde din sfânta Scriptură, din vieaţa sfinţilor, dacă rugăciuni pătrunzătoare ne vin spontan pe buze, iar sufletul înfricoşat rosteşte: «Doamne ajută-mi, că mă mistuesc», dacă cuvintele sfinţilor părinţi: «Ceeace noi prin darul lui D-zeu am putut, de ce nu și tu?», cari l-au scăpat odinioară şi pe fericitul Augustin, ne sună în urechi.

Da! *Prin darul lui D-zeu!* Aici zace deosebirea între sistemele filozofice și religiunea creştină. Acelea predică voinţii renunţare şi jertfe, însă nu-i dau puterea de rezistenţă necesară. Frumoasele tablouri despre virtute devin tot mai palide la privirea farmecului îmbătător, ce-l oferă păcatul. Conștiinţa despre răsplată bogată, care ne-o procură stăpânirea de noi înşine, amuţeşte la cântecul de sirenă al unui mediu vesel și seducător. *Numai biserica ne promite ajutorul lui D-zeu și ne conduce la* izvoarele graţiei sale.

Ea nu ne înșală cu vorbe frumoase despre puterea voinţii și despre învingerile energiei omeneşti asupra tristei experienţe zilnice. Biserica ne spune limpede: voinţa omenească e slăbită, fără graţia divină omul nu e în stare a face din destul nici legii naturale; fără ajutorul ei noi nu putem rezistà ispitelor cari dau preste noi. Creştinul care ţine corect la credinţa sa, e pus în poziţia de a fi scutit de desiluzii, înaintea cărora omul gândeşte că poate opune rezistenţă tuturor obstacolelor și pericolelor, deşi

îndatăce se iveşte primul caz grav, constată că e lipsit de energie şi voinţă.

In conştiinţa propriei sale slăbiciuni, creştinul însă *caută întărire la D-zeu* prin *rugăciune şi împărtăşirea cu sfânta Cuminecătură.* De aici primeşte el graţia de a fi curat şi nepătat în cugetele sale, blând şi iubitor faţă cu cei din jurul său, drept faţă de fiecare om şi fără a fi gelos faţă de aceia, cărora le surid bunurile fericirii pământeşti sau cari nu se lipsesc de nici o plăcere lumească. El priveşte la neajunsurile şi jertfele, cărora se expun unii pentru bunurile acestei lumi şi zice cu apostolul: «Ceice se pregătesc pentru cursă[1], ei o fac aceasta spre dobândirea cununii care se veştejeşte, noi ne silim însă ca să luăm cununa cea neveştejită».

Dar această «renunţare», această veşnică predicare a abnegaţiunii nu e oare în stare de a îngropà toate bucuriile şi prin aceasta a nimicì unul dintre factorii principali ai voinţii şi astfel a face să dispară orice plăcere de muncă şi orice energie a voinţii?

Părerea aceasta se bazează pe o neînţelegere. Căci credinţa bisericii noastre nu opreşte absolut orice bucurie lumească, cu toate plăcerile ei, ci numai pe acelea cari vin în contrazicere cu legea divină. Cine ar puteà afirmà cu toată seriozitatea cumcă legea morală creştină (ne) opreşte de a ne delectà şi bucurà de toate câte sunt opera lui D-zeu, de a iubì tot ceeace e lumină, ceeace e frumos? Din contră *avem voie să ne delectăm şi bucurăm de frumseţile create de D-zeu,* de *cântecul paserilor* şi de *parfumul florilor,* să ne delectăm la arta *picturii, sculpturii* şi *muzicei,* să ne inspirăm de toate, câte spiritul şi mâna omenească le-a făcut frumoase şi impozante spre preamărirea lui D-zeu. De toate acestea să ne bucurăm, lăudând şi binecuvântând pe Tatăl cel ceresc. — Oare n'a fost *biserica* totdeauna *protectoarea artei?* Nu i-a deschis ea acesteia larg porţile sale? E cunoscut doar la sfinţii bisericii spiritul profund şi înţelegerea lor pentru natură. O adevărată bucurie încolţeşte acolo unde incompatibilitatea şi urîciunea morală poate fi delăturată; ea e însă total sugrumată în atmosfera înbâcsită şi veninoasă a unui sentimentalism pustiitor. Din stăpânirea de noi înşine răsar izvoare de bucurie. D-zeu nu e nici aici aspru faţă cu prietenii Săi, — cele mai vesele suflete

[1] Un exemplu luat din Autologia grecă.

cărora bucuria li se poate cetì din ochi, sunt acelea cari iubesc pe D-zeu. Fiindcă din iubire ţişneşte bucuria şi aceasta face vieaţa dulce şi uşoară.

2. *Sustine*, supoartă, *rabdă*. Aceasta e a doua condiţiune, care răsună de pretutindenea în univers. Cruda realitate, interesele îndreptăţite ale altora, dar nu mai puţin binele şi liniştea proprie, pretind ca noi să suportăm neplăceri şi să luăm sarcina zilei asupra noastră. De regulă lucrul serios nu se poate executà fără osteneală. Natura îşi urmează cursul ei, dar poruncile divine nu vor încetà acolo, unde încep greutăţile. Unde este lucru, acolo avem de suportat; iar unde masse de oameni vin în atingere unele cu altele, nu e de mirare dacă ici-colea se întâmplă şi ciocniri.

Şi aici observăm noi înţelepciunea pedagogică a sfintei noastre credinţe, atenţiunea cu care ea ne tratează. Căci ea nimic nu acopere dinaintea ochilor noştri sufleteşti, nimic nu retace. Nu ne promite o vieaţă comodă, fără năcazuri şi dureri, fără osteneli şi neplăceri. Cine ştie că el în vieaţă n'are să aştepte numai roze, acela nu se va mirà dacă dă şi de spini, şi acea voinţă este mai bine instruită pentru vieaţă, care de timpuriu se aşteaptă la greutăţi, pregătindu-se la suportarea lor, înarmându-se cu răbdare şi curaj. Scumpa noastră credinţă ne spune de timpuriu: «Fi-ţi blânzi şi smeriţi!» Chiar Mântuitorul ne vorbeşte despre *un jug*, care va fi pus pe umerii noştri, despre o povară, chiar de *o cruce*, care avem să o purtăm, dacă voim şi dorim să fim învăţăceii Lui.

Stoicii voiau să ajungă la aceasta, omorînd în sine orice manifestare a afectelor şi încercând a propagà o totală nepăsare faţă de suferinţele şi neajunsurile lumii.

Creştinismul ne arată cu totul alt drum. El nu cere dela noi un astfel de indiferentism faţă de suferinţe, ceeace ar fi o calitate contrară naturii, — ci el sfarmă ghimpele lor cel mai ascuţit, le face suportabile prin graţia sa şi în fine chiar uşoare prin iubirea Mântuitorului. Această *transformare* admirabilă şi glorificare a patimilor o *întâlnim* noi pretutindenea în *vieaţa sfinţilor*. Ei nu se fereau din calea ostenelelor şi a lucrului onest, nu se fereau de suferinţe, de batjocura şi dispreţul celor puternici, de boale şi dureri. Şi cu toate acestea crucea le erà lor uşoară şi dulce. Baza şi inţelegerea acestei *stări* zace ascunsă în *trei*

adevăruri însemnate: în *speranţa într'o răsplată viitoare,* care le covârşeşte pe toate, în *cugetul la iubirea Mântuitorului răstignit* şi în *credinţa unirii cu El în sfânta Cuminecătură.*

Adevărul despre răsplata veşnică delătură orice durere şi chiar frica de moarte; adevărul despre iubirea nemărginită a Mântuitorului ne însufleţeşte; învăţătura despre preasfânta Euharistie ne conduce la masa Domnului, — iar cu creşterea şi promovarea vieţii supranaturale se măreşte puterea de rezistenţă, durabilitatea şi tăria de a se opune ispitelor. Deşi lumea e plină de brutalităţi, totuşi e mai bine a murì în chinurile cele mai cumplitele, decât a fi infidel Domnului... Adevărurile acestea şi graţia divină erau odinioară motorii dătători de putere chiar şi copiilor, femeilor şi moşnegilor pentru suferirea martirului.

Necredinţa religioasă însă vrea să prezinte lucrurile astfel ca şi când fanatismul i-a entusiasmat pe martiri, iar autosugestiunea i-a făcut nesimţitori în faţa durerilor. Să ştie însă că *starea aceasta de nesimţire* este o excepţiune, iar unde o întâlnim la sfinţii martiri ai sângelui — acolo cu siguranţă nu este o urmare a propriei amăgiri, ci e a se privì ca *un dar Dumnezeesc. In actele martirilor* cunoscute în istorie nu aflăm *la creştini* urme de fanatism, ci o *fidelitate* şi o *convingere* neajunsă a credinţei, care nu provoacă, ci sufere cu răbdare, — nu aflăm însă nici autosugestiune care face să nu doară, dar în schimbul ei găsim frică omenească de chinuri, tremurul de conştiinţa propriei slăbiciuni, fiind acestea însoţite de voinţa de fier, de-a aduce ori şi ce jertfă măreaţă lui Dumnezeu, apoi aflăm încrederea de granit că Domnul în ceasuri grele va trimite ajutorul Său. O privire spre cer sau spre chinurile veşnice, o privire spre lume şi apoi un «înainte cu D-zeu» până la moarte... dându-şi sufletul cu numele lui Isus pe buze. Aceasta tărie şi-o câştigau ei prin rugăciune şi împărtăşire vrednică cu sfânta Cuminecătură. Căci pe timpul persecuţiunilor creştinii se rugau cu deadinsul şi fiecare se sileà de a se pregătì conştienţios pentru ziua cea mare a răsplătirii.

Zilele persecuţiunilor sângeroase au trecut. Lupte, ostenele şi griji sunt însă şi azi fiecăruia rezervate. Binecuvântarea credinţii ortodoxe şi puterea ce ne-o împrumută ea pentru purtarea zilnică a crucii ne umbreşte şi acum. Ajunge a indicà trei puncte în favorul cărora vorbesc cifrele, anume procentul minimal al di-

vorțurilor la căsniciile curat ortodoxe, puterea de rezistență a clasei lucrătoare față de mișcările socialiste, care 'și are explicarea numai în credința aceleia, — și numărul restrâns al sinuciderilor cari cad pe populațiunea ortodoxă. Constatările acestea se susțin, deși ortodocșii — cari în privința bunurilor materiale stau mai slab ca ceialalți — au nu arareori de suportat amar, griji familiare și sărăcie cu mult mai mare.

3. Al treilea cuvânt admonietor pentru vieață e: *aggredere*, a *inițià*; inițiativă și îndrăsneală.

Aici e de a se amintì că, după un vechiu prejudițiu încă nesfârșit, biserica ortodoxă ar fi dușmană progresului și inițiativelor importante. Acest reproș conține însă un groaznic neadevăr, precum se va puteà vedeà din cele următoare.

Invățăturile credinței și ale moralei bisericești sunt un dușman declarat al oricărei leneviri. Ele declară munca de o lege divină, iar trândăvia ca începutul a tot păcatul. Cine nu lucră nici să nu mănânce. Ea pretinde anume muncă deplină și completă, nu numai de jumătate. Sf. Apostol Pavel scrie doar energicele cuvinte: «Celce nu poartă grijă de ai săi și cei ai casei sale, acela nesocotește credința și este mai rău decât un necredincios».

Dacă examinăm credința ortodoxă, vedem că ea e însoțită de un mare eroism, e o adevărată putere motorică, care nu se înspăimântă de nici o piedecă sau jertfă. Aceasta o argumentează toate țările, unde ea e în preponderanță, ba chiar și în țara noastră, unde am fost și suntem încă expuși atâtor vexatiuni, biserica noastră ortodocsă e întemeietoarea atâtor focuare de cultură. Ar fi însă o mare greșală de a pretinde ca ea să se intereseze de toată comoara, bunăstarea și comoditatea pământească a credincioșilor săi. Procurarea unor izvoare nouă de venit, completarea tehnicei și a armelor, a confortului și a plăcerilor vieții nu sunt cele mai înalte năzuinți culturale și ele n'au fost încredințate bisericii celei adevărate a lui Hristos. Aceasta tinde la o cultură mai înaltă, care e capabilă de a conduce pe om la ținta sa eternă. *Cultură adevărată*, și perfect *creștină*, există numai acolo unde — pe lângă și peste năzuința după bunurile lumești, după plăceri nobile ale vieții, după știință și artă — *serviciul lui D-zeu ocupă o poziție predominantă.*

Intâia inițiativă pe care credința noastră o pretinde și trebuie să o pretindă este ***împlinirea conștiențioasă a datorințelor față de D-zeu.*** Aceasta o poate fiecare ortodox și prin aceasta devine cel mai bun inițiator al culturii adevărate. Deoarece ea asigură încredere în acțiune și în purtare, asigură sfințenia căsătoriei, apără nevinovăția, tot atâtea pietrii fundamentale pentru baza prosperării poporului, care nu se măsură în prima linie după numărul fabricelor, mașinilor și a tunurilor vărsate anual, ci după stadiul de moralitate, de drept și de adevărată iubire omenească.

Acolo unde stăpânește conștienta împlinire a datorințelor bazată pe credință, acolo e asigurată bunăstarea masselor, întrucât aceasta depinde dela puterile omenești. Acolo vor încolțî și vor crește toate sămințele bune și nobile, plantate naturii omenești din partea Creatorului ei. ***Biserica ne chiamă și azi la tot ceeace e bun și frumos prin cuvintele apostolului*** către creștinii orașului Filippi: «În sfârșit fraților, câte sunt adevărate, câte sunt de cinste, câte sunt drepte, câte sunt curate, câte sunt foarte de iubit, câte sunt bine de auzit, dacă este vreo virtute și dacă este vreo laudă, — acestea să le cugetați». (Filip. 4, 8.)

Așadar tot ce e natural bun, de iubit, laudabil, ceeace are nume bun înaintea lumii — presupunând că nu conține în sine vreun păcat — laudă și binecuvintează biserica și se bucură dacă fiii ei arată și pentru acestea o silință exemplară. Prin acestea inițiativa e cultivată și binecuvântată pe toate terenele științei, artei și tehnicei.

Pentru inițiative avem lipsă de idealuri mari și de motive importante. Credința ni le oferă și pe acestea. Cuvintele apostolului neamurilor «*iubirea lui Is. Hristos să ne îndemne pe noi*» conțin în sine toate celelalte stadii ale ei, adecă: iubirea pentru suflet, iubirea săracilor, a bolnavilor, a celor părăsiți, a orfanilor. *Toate acestea izvoresc din iubirea către Mântuitorul Cel răstignit.* Această iubire neadormită către Mântuitorul Is. Hr. însuflețeă pe *sfinții bărbați ai timpului patristic*, pe solii cei mari ai credinții. Bărbați ca sfântul părinte al ortodoxismului Atanasie, Vasile Cel Mare, Grigore de Nazianz, Grigore de Niza, Ioan Gurădeaur, fer. Augustin, precum și întreagă seria celor din timpurile următoare, erau de o inițiativă și destoinicie superioară. Cu cât mai superioară e inițiativa cea binecuvântată a acestor sfinți Părinți

şi bărbaţi bisericeşti, decât cea a unui Napoleon, al cărui drum ne prezintă numai sânge și ruină. Acea iniţiativă a lor nu erà un foc de paie, care trece repede şi, fiindcă izvorà din iubirea lui Is. Hr., suferinţele, ostenelele şi strâmtorările nu o puteau nimicì.

Unul dintre cei mai mari duşmani ai energiei voinţii şi a plăcerii de muncă e descurajarea, care are loc după osteneli şi încercări zadarnice sau după rătăciri propriu cauzate. In astfel de cazuri credinţa ne procură o mângăiere duplă. Sau că e vorba de un nesucces fără de voia şi vina noastră şi în acest caz creştinul ortodox ştie că înaintea lui D-zeu e recunoscută întreagă valoarea ostenelelor sale şi astfel el n'are motiv de supărare. Sau că au avut loc greşeli şi păcate şi atunci îi este dată posibilitatea de a se uşorà de sarcina apăsătoare prin taina pocăinţii, câştigând puteri nouă.

Dacă lucrul stă astfel atunci ni se poate face din partea neortodocşilor observarea, că între ortodocşi nu ar trebuì să se afle oameni slabi şi fără voinţă. Aceasta deducţiune însă în mod logic e nebazată. Există o slăbiciune a voinţii şi o lipsă de voinţă care se derivă din slăbiciune corporală şi boală spirituală. Credinciosul ortodox se poate îmbolnăvì întocmai ca şi alţi oameni. Dar pentru omul sănătos nu e suficientă orice credinţă spre a-şi cârmuì şi conduce voinţa, ci el are lipsă de o credinţă vie. Cele mai frumoase cunoştinţe ce le posede cineva, nu folosesc nimic, dacă nu şi-le validitează. Totasemenea binecuvântarea credinţei va puteà eşì la iveală abià atunci, dacă ea află aplicare la singuraticile împrejurări şi acţiuni. Adevărurile de credinţă au să ocupe locul de principii conducătoare pentru întreaga vieaţă practică. Iar aceasta nici ortodocşilor nu li-e înăscută, ci aceia cari sunt necesitaţi a trăì într'o atmosferă străină trebuie să şi-o câştige numai prin o ocupaţiune spirituală în lucruri de ale credinţei, prin meditaţiune, prin exerciţiu continuu şi prin examinarea motivelor de cari să lasă ei conduşi.

Pentru biserică nu e lucru dejositor, dacă indivizi slabi de voinţă şi neputincioşi caută adăpost într'ânsa, aflând întărire în sfintele taine, iar la preoţime sfat şi ajutor. Mântuitorul n'a întemeiat biserica exclusiv numai pentru eroii şi mucenicii credinţei. Dacă aşanumiţii oameni fără voinţă întră în sinul bisericii noastre, ei o fac aceasta nu fără oareşcare fond solid şi oareşcare

bunăvoinţă. Căci la tot cazul e necesară voinţa pentru de a-şi supune omul cu deplină conştiinţă mintea sa crezului complet ortodox. Ar fi uşor, dar ceva nesolid, efemer chiar, de a primì un articol de credinţă sau altul, care din întâmplare ne convine; *de a crede însă toate câte sunt revelate de Dumnezeu — plăcute sau neplăcute firii noastre — întreg crezul acesta cu toate apendicele sale, de a-l apără în contra propriilor patimi*, aceasta cere multă tărie. Acestea le caută cel slab şi nemernic în biserica noastră, fără ca să se înşele. Biserica noastră păşeşte înainte în pedagogia ei divină, încet dar cu multă siguranţă, — ea nu improvizează în cel de curând convertit un entusiasm ca focul cel de paie, ci ea îl conduce pe încetul mai întâiu la împlinirea acurată a datorinţelor sale — luate prin jugul lui Hristos — care împlinire progresează pe încetul, devenind apoi mai repede şi mai sigură, iar în fine o datorinţă plăcută. Intr'acestea se întăreşte într'ânsul credinţa, cunoaşterea adevărului şi bucuria dreptăţii; să aprinde iubirea pentru tot ce e bun şi frumos. Voinţa lui e însănătoşată şi pe calea de a ajunge completă putere şi deplină virtute bărbătească de creştin.

In sânul bisericii ortodoxe află cel descurajat deodată cu încrederea în Dumnezeu şi încredere în sine; oamenii momentului învaţă a-şi subordonà capriciile lor legii divine şi de a-şi întocmì vieaţa lor în conformitate cu poruncile dumnezeeşti şi cu cerinţele stării lor. Cel slab la suflet află în duhovnicul său un amic care, îl sfătueşte şi admoniază, îl face atent, îl scuteşte şi ajută; sclavii patimilor rup în taina pocăinţii lanţurile lor cele urgisite, punând afectele şi pornirile lor cele bune — însă până acum seduse — în serviciul lui D-zeu şi al virtuţii. Aici învaţă ceice n'au aflat un ideal, a cunoaşte idealurile cele adevărate, măreţe şi sfinte, cari într'adevăr merită ca o inimă nobilă să-şi pună în activitate energia, pentru câştigarea lor. Creştinul ortodox care doreşte aşadară a-şi reînsănătoşà şi întărì voinţa sa, nu are de a-şi bate prea mult capul. El are să urmeze credinţei sale, să trăiască cu şi din credinţa sa. Atunci va fi şi voinţa lui tare, vie şi neclătită, servindu-i ca conducător înţelept întru ajungerea şi îndeplinirea sfântului ideal.

(După I. Bessmer). ***Dr. Ioan Felea.***

CUVÂNT LA DUMINECA SAMARINENCEI.[1]

«Cine va bea din apa ce-i voiu da eu lui, nu va însetoşà în veci, ci apa care voiu da lui, va fi întru dânsul izvor de apă curgătoare în vieaţa de veci» Ioan cap. 4 v. 14.

Iubiţi ascultători! E a cincea săptămână astăzi, decând cel doritor de îndreptare, de izbăvire a omului, Mântuitorul Hristos, răstigneşte păcatul omenesc pe cruce, moare şi în mormânt se pune. A cincea Duminecă astăzi, decând Îngerul, muerilor sârguitoare de-a unge trupul lui Isus, mironosiţelor, s'a făcut vestitor, zicând: «Ce căutaţi cu plângere pre celce este viu. A înviat neamul omenesc, sculatu-s'a din mormânt Hristos D-zeul nostru, dăruind nouă tuturor nestricăciune şi vieaţă, luminare şi mare milă». (Cântarea bisericii). — Injumătăţire de praznic astăzi, decând toată făptura se bucură şi se veseleşte de învierea lui Hristos, decând toată mintea doritoare de lumină ca o «ameazăzi luminoasă», se luminează cu dumnzeeştile daruri ale sculării Lui, decând toată limba creştină cântă şi să întâmpină cu dumnezeeasca mulţămire, de «Hristos a înviat». — Dumineca Samarinencei, în care izvorul minunilor, Hristos, în ceasul al şaselea a venit la puţul lui Iacob să vâneze rodul Evei, că Eva, întru acest ceas a ieşit din raiu prin amăgirea şarpelui, muierea samarineancă întru acest ceas întră în raiu, prin râvna, dragostea, credinţa ce-a arătat-o către dumnezeeştile învăţături. (După cântarea bisericii).

Obosit de călătorie Mântuitorul se aşează lângă o fântână, ce se numià puţul lui Iacob. La acest puţ, dupăcum ne spune cântarea bisericii, viind o muiere din Samaria să scoată apă: «Celce acopere pământul cu nori, celace au spânzurat pământul preste ape, celce varsă izvoarele şi iezările apelor, Hristos», vrând să mântuească pe femiea samarineancă, pre ceeace erà vânată de luptătorul vrăjmaş, carea erà «cuprinsă rău de lucruri netrebnice», prinde cuvânt cu ea, cerându-i «apă să bea». Femiea cunoscând ura şi duşmănia cea mare, ce domnià între cele două popoare, se miră, cum un Iudeu, ea femeie samarineancă fiind, cere apă să bea.

Deaceea îi răspunde: «Cum tu Jidov ceri dela o muiere samarineancă apă să bei, că Jidovii nici nu se ating de samarineni. Răspuns-a Isus şi a zis ei. De-ai ştì darul lui D-zeu şi cine este carele grăeşte ţie, dă-mi să beau, tu ai fi cerut dela dânsul şi ţi-ar fi dat apă vie, că: «Tot cine va bea din apa aceasta va însetoşà iarăş: Iară cine va beà din apa ce-i voiu da eu lui, nu va însetoşà în veci: ci apa care voiu da lui, va fi întru dânsul izvor de apă curgătoare în vieaţa de veci». Zis-a cătră dânsul muerea «Doamne dă-mi această apă». Ioan c. IV. v. 9—15.

Pe cât de simplă ni se înfăţişează această învăţătură, pe atât de adâncă, pe atât de însemnată în cuprins este ea pentru noi oamenii!

Spre a o pricepe în destul, ca astfel şi noi să cerem această apă, ni se cuvine să nizuim a pătrunde ce a înţeles Mântuitorul sub apa cea

[1] Rostit în biserica cea mare din Sălişte.

vie, ce-a voit a ne arătà prin alegerea mântuirii unei femei cu totul decăzută, cu totul păcătoasă.

Sub apa cea vie, înţelege învăţătura creştină. Această învăţătură o aseamănă cu apa. Căci precum apa este un al doilea aer al vieţii, făr' de care nimenea nu poate să vieţuească, tot asemenea nu se poate trăì făr' de apa, aerul învăţăturilor creştine. Precum apa potoleşte setea, răcoreşte ferbinţeala, spală uriciunea trupului, stânge vâlvaia focului, — aşa învăţătura creştină înăbuşe patimile, alinează durerile, spală tot păcatul, stânge toată văpaia mâniei. Ba mai pre sus de apă pune Mântuitorul învăţătura creştină, adăogând, că de apa de toate zilele vom însetoşà iarăş, iar cine va bea din apa cea vie nu va însetoşà niciodată, adecă cine va primì învăţăturile Dlui, le va ţineà şi le va face, unul ca acela viu va fi, va aveà vieaţa cea adevărată şi se va împărtăşì de vieaţa cea vecinică.

Da, nu va însetoşà. Căci poate fi învăţătură mai înaltă decât: «ca să ne iubim unul pe altul», (Ioan XV. 12) şi «să facem bine celor ce ne urăsc pe noi»? (Mat. V. 44). Poate fi ceva mai nobil în lume şi între locuitorii ei, când vom aruncà cu pâine în fratele nostru rătăcit, carele ridică peatra asupra noastră? (Ioan VIII. 7 II.) Poate fi învăţătură mai plăcută decât aceea să întindem celuice ne loveşte în obrazul drept şi pe cel stâng spre lovire? (Mat. V. 39). Poate fi învăţătură mai aleasă, decât: «Făţarnice scoate mai întâi bârna din ochiul tău şi atunci vei vedeà să scoţi ştercul din ochiul fratelui tău» (Mat. VII. 5); «Părinte iartă-le lor că nu ştiu ce fac» (Luca XXIII. 35); «Nu tot cel ce-mi zice Doamne, Doamne, va întrà în împărăţia ceriului, ci acela ce face voia Tatălui meu care este în ceriuri» (Mat. VII. 21.)

V'am adus spre gustare numai câteva picături din izvorul cel nesecat al apei celei vii a sf. Scripturi, ca înşivă să vedeţi, că un om călăuzit de astfel de învăţături, nu va însetoşà niciodată, va fi pururea viu.

Să arăt că numai astfel de învăţături sunt în putinţă a ne ferì de multele patimi, fărădelegi, păcate grele, dându-ne o linişte şi fericire pământească, pregătindu-ne totodată şi calea spre o fericire cerească. Că numai astfel de învăţături leagă pe un om de altul, pe-o familie, pe-o naţiune de alta, formând astfel ordinea şi rânduiala cea mai desăvârşită din lume. Că învăţătura creştină este temelia însuşirilor bune, că e îndemnul cel mai puternic la virtute, ea ne luminează mintea, nobilitează inima, plantează în om cele mai frumoase simţăminte. Invăţătura creştină e singura în stare a uşurà năcazurile vieţii, a da în ispite putere la rezistenţă şi în cursele cele mai grele spre păcat, bărbăţie, tărie şi deciziune! Ea e podoaba pământeanului, acel dar, care înalţă, îmbracă pe om cu demnitate dumnezeească, ne întinde deplină mulţămire şi plăcere, ne atrage stima şi respectul societăţii, ne îndrumează pe calea progresului, a culturii şi civilizaţiunii! Sufletul omului premenit cu astfel de bogăţii şi podoabe, devine un izvor de apă vie, de nesecate bucurii. Un astfel de suflet, în loc să răpească — dă, în loc să înjosească — înalţă, în loc să umilească înfrum-

setează pe om cu cinste şi cu vrednicie, îl face respectat, îi dă vieaţă şi-l aseamănă cu D-zeu. Invăţătura creştină e cu'n cuvânt «apa cea vie» despre care vorbeşte Mântuitorul muierii samarinence, e vieaţa sufletului, soarele care deşteaptă şi înviează puterile sufleteşti ale omului, numai prin o astfel de învăţătură poate să trăească şi să se desvoalte sufletul în toate căile sale.

Prin muierea cea cu totul decăzută a Samariei ne reprezintă Domnul nostru Isus Hristos, decăderea omenimei în urma păcatului strămoşesc. Precum atunci prin muiere s'a luat păcatul început, aşa mai pe urmă prin muiere ne arată Dumnezeu şi mântuirea.

Muierea samarineancă, în auzul învăţăturilor Mântuitorului, atâta râvnă, dragoste şi credinţă arată, încât lăsând vadra ei la puţ a alergat în cetate şi a propoveduit numele lui Isus Hristos la cei împreună orăşeni ai ei. Pentru râvna şi credinţa ce a găsit loc în inima ei, deşi erà în păcate mari s'a curăţit, învrednicindu-o Dumnezeu darurilor sale celor bogate.

Biserica noastră, prăznueşte pomenirea ei. An de an ni-o aduce aminte, ca să ne vorbească despre mântuirea omului, să ne fie de pildă. Să ne reamintească şi reînprospăteze, că mântuirea este dată nouă şi că dela noi înşine atârnă. Să ne spună că cu toţii suntem chemaţi a bea din apa cea vie. Să ne îndemne, că cu râvna samarinencei să ascultăm, să cerem şi noi, Doamne dă-ne această apă.

Domnul nostru Isus Hristos ne-a şi dat-o prin învăţăturile sale, ne-o dă astăzi, o va da mâne celor însetoşaţi, — o va da tuturor acelora, care vor dorì să nu însetoşeze, să nu moară niciodată. Silă însă nu ne face, ci chemând pe toţi, dă şi voie liberă la toţi de a gustà din apa cea vie.

Lipsă însă, dupăcum ne-arată starea omenimei înainte de naşterea Domnului, dupăcum aţi putut vedeà din cele de până aici, precum din cuvintele Mântuitorului şi ale femeei samarinence, toţi avem. De-o astfel de lipsă ne vorbeşte şi Istoria. N'avem decât să deschidem paginile trecutului şi slova cât de bătrână ne va arătà pe omul înzestrat cu astfel de învăţături puternic, tare şi mare, gata a înfruntà toate vijeliile vieţii, precum şi pe cel lipsit, slab, neliniştit, ne'mpăcat şovăitor în toate. Ne va arătà mai departe că toate neamurile cele mai glorioase şi mai puternice numai sub scutul, flamura steagului învăţăturilor creştine a ajuns la glorie şi mărire, — îndată însă ce-au nesocotit morala purtată şi păzită de învăţătura creştină s'a veştejit, s'a uscat şi a căzut din culmea măririlor, întocmai ca stejarul depe munte, pe care viermele stricăciunii a început a-l roade din rădăcini.

Prin ce s'a făcut nemuritori în faţa neamului românesc un Ştefan cel Mare, un M. Viteazul, un Veniamin Costache mitropolit al Moldovei şi un Şaguna mitropolit al nostru, decât pirn mintea luminată ce le-a dat-o Dumnezeu, prin tăria credinţii în învăţăturile lui Dumnezeu, de cari erau conduşi în toate ale lor.

Rămânând la noi, prin ce a devenit comuna Sălişte, încă din timpurile cele mai vechi, una din cele mai fruntaşe comune? Numai prin puter-

nicia învăţăturilor sfinte, de cari fiind adânc pătrunşi strămoşii noştri au înălţat biserici şi şcoale, cari şi azi sunt fala comunei.

Iubiţi ascultători! Din cele desfăşurate, nădăjduesc, că nu va fi nimenea, care să nu recunoască adevărul cuvintelor lui Isus: «Că cine va bea din apa care eu voiu dà, nu va înseto̧şa în veci». De s'a simţit însă vreodată adevărul acestor cuvinte, atunci cu atât mai mult trebuie să-l simţim astăzi. Azi aşezămintele noastre cele mai de seamă, Biserica şi Şcoala, bunurile noastre cele mai mari: limba, legea, obiceiurile strămoşeşti, prin făurirea a câtor şi mai câtor legi, sunt ameninţate să slăbească, să cadă jertfă peirei. Aşa, că bun e Dumnezeu dar de nu ne vom povăţuì de cuvintele apostolului «ca cu pază să umblăm, nu ca nişte neînţelepţi, ci ca cei înţelepţi, răscumpărând vremea, că zilele grele sunt» (Ep. apost. Pavel către Efeseni c. V. v. 16.) uşor putem să ajungem şi astfel de zile triste.

Veniţi deci cu toţii, cu setea samarinencei, să bem din apa cea vie, din Hristos, să ne întărim sufletele, să ne întărim credinţa în învăţăturile lui, căci numai ele vor fi în destulă putere să ne întindă ajutorul, să ne dea bărbăţia şi tăria de lipsă în ceasuri de grea cumpănă, — în lupta contra tuturor ispitelor şi încercărilor, ce ne va păstrà taina viitorului, — numai o astfel de apă va face, ca numele de român şi de creştin să fie pururea viu.

Iar Tu Doamne, Dumnezeul milelor şi al îndurărilor, care ai trimis pe unul născut Fiul Tău în lume, ca să ne scoată din păcat, să ne aducă iarăş la calea cea dintâiu, care nu voeşti moartea păcătosului, ci să se întoarcă şi să fie viu, arată-Te şi la noi, dă-ne şi nouă râvna şi setea samarinencei, ca cu aceeaş dragoste bând din apa cea vie, să nu mai însetoşăm niciodată. Amin.

Ioan Popa, paroh.

MIŞCAREA LITERARĂ.

Dr. Ioan Lupaş: Principele ardelean Acaţiu Barcsai şi Mitropolitul Sava Brancovici, Bucureşti 1913. Preţul 30 bani.

Răsfoind studiul acesta al Dlui Lupaş, ne pare foarte bine, că ni-se dă din nou prilejul a costatà, cât de pripită a fost şi este judecata acelor scriitori români, cari ţin să întunece amintirea mitropolitului Sava Brancovici. Cu cât se va studià mai detailat şi mai critic vieaţa şi activitatea acestui mare ierarh al bisericii române din Ardeal, cu atât vor ieşì mai mult în relief însuşirile lui alese, prin cari şi-a câştigat atâţia prietini şi duşmani în vieaţă şi după moarte. După opera mare a profesorului Radonici din Belgrad, care a tratat mai mult activitatea politică a lui Sava în legătură cu vieaţa Grofului George Brancovici, după informaţiile Dlui S. Dragomir despre primirea acestui arhiereu la Curtea Ţarului din Moscva, studiul de faţă al Dlui Dr. I. Lupaş, ne întăreşte şi mai mult în convingerea aceasta.

Raportul dintre principele Acaţiu Barcsai şi mitropolitul Sava Brancovici înfăţişează un deosebit interes, fiindcă ambii au avut un rol important în frământările politice, cari au avut loc în Ardeal după expediţia nenorocită din Polonia alui Gheorghe Rakoczy II. Barcsai era de origine Român, fiul unui nobil de rând din Bârcea Mare. Prin înţelepciunea sa a ajuns să ocupe cele mai importante funcţii publice din Ardeal. Dl Lupaş arată interesul lui Barcsai pentru biserica românească, pe care voià să-o cucerească pe seama calvinismului, zugrăvindu-ne, pas de pas, peripeţiile prin cari a trecut el până la omorârea sa, din Iulie 1661. Paralel arată apoi fazele şi frământările prin cari a trecut Mitropolitul Sava în cursul celor trei ani viforoşi 1658—1661. «Asemănaţi unul cu altul nenorocitul principe Acaţiu Barcsai — ridicat din pulberea umilei sale origini «valahe» până la treapta cea mai înaltă, pe care principatul Ardealului puteà s'o dea celor mai aleşi dintre cetăţenii săi — şi mitropolitul Sava Brancovici, negreşit că ştirile câte ni s'au păstrat despre dânşii din acei ani viforoşi, ni-l prezintă pe cel dintâiu într'o vădită superioritate culturală faţă de al doilea. Ca om, care s'a ridicat prin propriile sale puteri, ajungând să i-se încredinţeze misiuni importante prin ţări străine, Barcsai era nu numai la înălţimea nivelului cultural al timpului, ci în multe privinţe întreceà pe contimporanii săi. Oricât de cult şi luminat însă, împrejurările i-au fost atât de vitrege, încât abià ajuns în culmea carierei sale, l-au prăbuşit prin răutatea sălbatică şi desfrânată a rivalilor săi, repede în abizul peirii. Deşteptăciunea, bunătatea şi îngăduinţa sa nu erau calităţi potrivite unui om pus să cârmuiască o ţară între împrejurări atât de turburi şi pline de răutatea patimilor negre, cum au fost cele din 1658—1661. In privinţa politică şi diplomatică întâietatea i-se cuvine însă mitropolitului Sava Brancovici, care şi în împrejurări atât de grele şi primejdioase, declarându-se în mod hotărît aderent al partidei creştine şi potrivnic al celei sprijinite de Turci, a fost destul de dibaciu spre a puteà trage foloase, nu numai pentru sine, ci şi pentru biserica sa, — din schimbările repezi şi furtunoase, cari au secerat nenumărate victime din rândurile bărbaţilor cu vot activ în vieaţa publică a Ardealului de atunci. Ca om de acţiune, arhiereu prevăzător şi diplomat iscusit, el a reuşit a se strecurà teafăr prin vârfejul atâtor primejdii, pe cari Barcsai neştiindu-le evità a lunecat în mormântul ce i l-a pregătit înainte de vreme, în mod atât de barbar, rivalul său Kemény».

Prin cercetările făcute, cari au scos la iveală lucruri nouă, ca d. e. cele despre mitropolitul Georgius Putivlensis Moscovita, prin critica minuţioasă şi obiectivă, Dl Lupaş, ne-a dat şi în acest studiu al său o foarte preţioasă contribuţie la istoria Românilor din Ardeal. Academia Română, publicând în analele sale, frumoasele pagini ale istoricului nostru garantează şi mai mult valoarea lor ştiinţifică. *Iunior.*

*

Dr. Nicolae Bălan: In chestia Micii Biblii, Sibiiu 1914. Preţul 50 bani.

Această broşură conţine o examinare a acuzaţiunilor ridicate în contra «Micii Biblii». Rezultatul acelei examinări e: că nici un singur motiv teologic serios nu s'a putut aduce în contra acelei scrieri.

*

St. Alfons Maria de Liguori: Pregătire la moarte. Traducere de «Societ. Inocenţiu M. Clain» din Blaj. Ed. II, 1913.

*

Ioan A. de Preda: Constituţia bisericei gr.-or. române din Ungaria şi Transilvania sau Statutul organic comentat şi cu concluzele şi normele referitoare întregit. Sibiiu 1914. De mult timp s'a simţit necesitatea unui comentar la Statutul nostru organic. Acum ni-l dă dl advocat I. A. de Preda, care e şi fiscal al Consistorului arhidiecezan din Sibiiu, deci a avut ocazie să cunoască din practică multe elemente pentru a ne da o interpretare bună legii bisericei noastre. Asupra acestei scrieri vom reveni mai pe larg cu altă ocazie.

CRONICĂ BISERICEASCĂ-CULTURALĂ.

Ediţia românească de canoane ale bisericii răsăritene. Redacţia «Culturii Creştine» nr. 6, la pag. 183, între alte cuvinte, închinate cu mult ifos revistei «Cuvântul Adevărului», are şi aceste şire: «celce poartă grijă de materia de istorie şi drept canonic, în redacţia noastră, *Vă putem asigurà cu inimă liniştită,* că n'a avut pechul să nu cunoască ediţia de canoane a d-lui M. Theodorian, ci să zicem, a avut nenorocul de a şti şi aceea, că *nici una dintre ediţiile de canoane* ale bisericii răsăritene (ergo: nici a d-lui Theodorian!) nu se mai pot cumpărà decât doar ocazional de pela cutare anticar». Respondeo dicendum, că se află în comerţ regulat o colecţiune de atari canoane, Dreptul Bisericesc alui Dr. Dem. Boroianu, prof. ordinar pentru aceasta disciplină la universitatea din Bucureşti. Costul 14 lei. Aşa ne asigură librăria Ionescu din Iaşi, cu o scrisoare din 31 Ianuarie v. a. c. Redactorii «Culturii Creştine« uşor şi iute: «*pot asigurà cu inimă liniştită*», pe bunii lor cetitori, că de prezent numai ocazional se poate acvirà vr'o carte românească de canoane, pentrucă lăudaţii redactori sunt de fermă credinţă, că, dacă ei nu cetesc revistele bisericii ortodoxe, nici alţi creştini cărturari nu le cetesc. Revista «Biser. ortod. română», nr. de pe Ianuarie 1914, la pag. 817, apriat vesteşte, că manualul din vorbă, se poate procurà deadreptul dela autorul Boroianu, cu preţul de lei 12. Deci se află încă de vânzare o colecţie românească a canoanelor bisericilor româneşti. «Cultura Creştină» de fapt a avut nenorocul de a asigurà rău, deşi cu inimă liniştită pe lectorii săi. Quod erat demonstrandum.

Logojănescu.
